

I. ARTYKUŁY I ROZPRAWY

ROCZNIK PRZEMYSKI, t. 58
LITERATURA I JĘZYK, z. 2 (26) 2022

ANNA ŁOSOWSKA (Lublin)
ORCID: 0000-0001-5994-1794

PÓŻNOŚREDNIOWIECZNY ŁACIŃSKO-POLSKI SŁOWNICZEK NAZW ZIOŁ Z KODEKSU PRASKIEGO VI. A. 7

Abstract

LATE-MEDIEVAL LATIN-POLISH GLOSSARY OF HERB NAMES FROM THE PRAGUE CODEX VI. A. 7

The paper presents one of the less known Latin-Polish glossaries of plant names from the Franciscan manuscript codex at present kept at the National Library of the Czech Republic in Prague. Even though over a hundred years ago the codex was mentioned among interesting manuscript relics and its links with Przemyśl were suggested, there had never been a thorough analysis of it. Therefore this article is an attempt to trace the provenance of the codex, which turns out to have been from the Franciscan monastery in Przemyśl to Prague. As a result of revived interest in late-medieval and 16th-century herbals, as well as Latin-Polish glossaries of herb names, the author has decided to present that relic. What speaks in favor of that decision is the fact that of the group of 271 plant names, which have been compared with the known dictionaries from Polish codices and herbals, nearly one-third features only in the Przemyśl (Prague) manuscript, thus confirming its value.

Keywords: medieval plant names, herbals, Latin-Polish glossary, Prague, Przemyśl

Słowa kluczowe: średniowieczne nazwy roślin, zielniki, słownik łacińsko-polski, Praga, Przemyśl

Nazewnictwo przyrodnicze cieszy się nieustającym zainteresowaniem reprezentantów różnych dyscyplin naukowych. Zainteresowanie to, zapoczątkowane monumentalnym dziełem Józefa Rostafińskiego, utrzymuje się niezmiennie na wysokim poziomie¹. Jego przyczyny tkwią w specyfice badań nad źródłami, które zainteresować mogą w równym stopniu historyka medycyny, w szczególności farmacji i nauk przyrodniczych, jak i badacza kulturowego, antropologa

¹ J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna. Systematyczne zestawienie roślin, zwierząt, mineralów oraz wszystkich innego rodzaju leków prostych, używanych w Polsce od XII do XVI w.*, cz. 1–2, Kraków 1900.

kulturowego, językoznawcę, a nawet bibliologa badającego druki poszczególnych oficyn wydawniczych. Różne obszary tych zainteresowań prześledziła ostatnio Anna Suchecka, która w swoim artykule przedstawiła rezultaty badań nauk medycznych i przyrodniczych oraz humanistycznych. Kwerendą naukową objęła ona najważniejsze szesnastowieczne polskie zielniki: Stefana Falimirza *O ziołach i mocy ich* (Kraków 1534), Hieronima Spiczyńskiego *O ziołach tutecznych i zamorskich* (Kraków 1542), Marcina Siennika *Herbarz polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych* (Kraków 1568), Marcina z Urzędowa *Herbarz polski* (Kraków 1595) oraz Szymona Syreniusza *Zielnik herbarzem z języka łacińskiego zwany* (Kraków 1613)². Tę listę można byłoby rozszerzyć przynajmniej o trzy pozycje. Jedną z nich jest *Catalogus stirpium quarundam Latine et Polonice conscriptus...* Antoniego Schneebergera. Autor, urodzony wprawdzie w Zurychu, ale zamieszkały w Krakowie i całkiem spolonizowany Szwajcar, studiował w Bazylei, Krakowie, Montpellier, Paryżu i Królewcu. Był nadwornym lekarzem wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła i autorem wymienionego wyżej dzieła opisującego florę okolic Krakowa, a wydanego w oficynie Andrzeja Łazarza w 1557 r.³ Dedykował je Hieronimowi Bużeńskiemu herbu Poraj, podskarbiemu wielkiemu koronnemu (wcześniej burgrabiemu i żupnikowi krakowskiemu). Drugą jest pierwszy polski przekład *Ksiąg o gospodarstwie* Piotra Krescencjusza, który ukazał się w krakowskiej oficynie Heleny Unglerowej w 1549 r.⁴ Najwcześniej, bo już w roku 1537 opublikowano dzieło Szymona z Łowicza *Enchiridion medicinae pro tyrunculis huius artis, quam compendiosissime [...] collectum [...]*, współoprawne z dziełem dwunastowiecznego pisarza włoskiego znanego jako Macer Floridus *De herbarum virtutibus cum veris figuris herbarum. Graduationes simplitium cum nomenclatura et interpretatione Polonica herbarum et morborum secundum seriem alphabeti*. Szymon z Łowicza był doktorem medycyny i profesorem Uniwersytetu Krakowskiego, a we współpracy z dworską oficyną Floriana Unglera wydał kilka dzieł z dziedziny medycyny i astrologii⁵.

Wszystkie wymienione wyżej zielniki były rodzajem encyklopedii zdrowia, albowiem zawierały nie tylko nazwy poszczególnych ziół ze wskazaniem dolegliwości, na które je stosowano, ale często podawały receptury sporządzania wywarów, naparów i innych substancji leczniczych. Upowszechnienie druku umożliwiło docieranie tego rodzaju poradników do szerokiej grupy odbiorców, a to z kolei przekładało się na popularność dzieł. Zanim jednak poradniki zielarskie przybrały

² A. Suchecka, *Badania interdyscyplinarne nad polskimi zielnikami drukowanymi*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2020, t. 17, nr 2, s. 199–224. Tam również bibliografia dotycząca wyżej wymienionych zielników.

³ Hasło: *Schneeberger Antoni (1530–1581)*, [w:] *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1996, s. 774.

⁴ J. Kamper-Warejko, *Słownictwo botaniczne w polskim tłumaczeniu „Ksiąg o gospodarstwie” (1571) Piotra Krescencjusza na tle epoki*, Toruń 2016, s. 38.

⁵ M. Zdanek, *Szymon z Łowicza*, PSB, t. 50/2, Warszawa–Kraków 2015, s. 277–279.

postać inkunabułów, funkcjonowały łacińsko-polskie słowniki nazw roślin stosowanych w różnych dolegliwościach, które można odnaleźć w rękopiśmiennych kodeksach przechowywanych również w bibliotekach polskich. Najszerzej znane są rękopisy z Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu, głównie dzięki badaniom Józefa Rostafińskiego⁶, Eugenii Wierzbickiej⁷, Felicji Wysockiej⁸, Anny Spólnik⁹ oraz Alicji Zemanek¹⁰. Ponadto dodać by tu należało analizę rękopisu pochodzącego z dawnej biblioteki Lubomirskich, a znajdującego się obecnie w Ossolineum, autorstwa Aleksandra Brücknera¹¹. Autor zdradził jednakże, że także i ten kodeks powstał w Krakowie, a wskazują na to liczne glosy. Nie budzi to zdziwienia, wszak tu działał Uniwersytet, w którym kształcili się, a później pracowali liczni medycy, zajmując stanowiska dworskie, kościelne i miejskie.

Na posiedzeniu Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności 30 stycznia 1885 r. ówczesny doktor Józef Rostafiński przedstawił referat na temat zapiski odnalezionej w kodeksie Biblioteki Jagiellońskiej o sygnaturze 777 według katalogu Władysława Wisłockiego. Zapiska zatytułowana *Antidotarium simplicium cum pandectis multum conveniens* stanowiła niegdyś własność Jana Welsa¹². Był to polsko-łaciński katalog ziół, liczący 59 nazw roślin pochodzących z okolic Krakowa i zebranych w 1490 r. prawdopodobnie przez autora notatki. Jan Wels z Poznania (1430–1498) przybył do Krakowa w 1451 r. i zapisał się na Wydział Artium, w 1458 r. uzyskał bakalaureat, a w 1462 – magisterium sztuk wyzwolonych. Już jako wykładowca uniwersytecki Wels podjął studia medyczne i ukończył je z tytułem licencjata. Jednocześnie był proboszczem kościoła św. Szczepana w Krakowie oraz kanonikiem kapituły kolegiackiej w Kielcach. W tym samym czasie pozostawał w gronie wychowawców synów króla Kazimierza Jagiellończyka, obok tak wybitnych postaci jak Jan Długosz, Kallimach i Jan Baruchowski, piastował też funkcję ich medyka¹³. W swoim słowniczku ziół

⁶ J. Rostafiński, *Jana Welsa zapiska treści lekarskiej zarazem najdawniejszy przyczynek do flory Krakowa*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Akademii Umiejętności. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy” 1886, t. 14, s. 1–43.

⁷ E. Wierzbicka, *Botanika w Polsce w średniowieczu (do końca XV wieku)*, cz. 1, „Wiadomości Botaniczne” 1964, t. 8, z. 1, s. 79–91; cz. 2, „Wiadomości Botaniczne” 1965, t. 9, z. 2, s. 133–147.

⁸ *Glosy i teksty polskie w XV-wiecznym rękopisie lekarskim ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej nr 132/60 akc.*, oprac. F. Wysocka, Wrocław–Warszawa 1971.

⁹ A. Spólnik, *Nazwy roślin polskich do XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.

¹⁰ A. Zemanek, *Średniowieczne źródła do dziejów botaniki i ziołoznawstwa w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki Kapituły Krakowskiej na Wawelu*, [w:] *Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 1993, s. 25–37.

¹¹ A. Brückner, *Przyczynki do dziejów języka polskiego. Rękopis lekarski z XV wieku z glosami polskimi*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny. Seria III” 1919, t. 8, s. 59–60.

¹² J. Rostafiński, *Jana Welsa...*, s. 1. Inne dzieła będące własnością Jana Welsa omawia A. Bednarski, *Materiały do dziejów medycyny polskiej w XIV i XV stuleciu*, Kraków 1939.

¹³ J. Krukowski, *Jan Długosz jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, t. 23, s. 12.

podawał najpierw nazwę polską, a obok przytaczał łacińską. Samo zastosowanie uwzględnionych w spisie roślin oraz podział na grupy rzeczowe są już dziełem Józefa Rostafińskiego. Na ponadczasową wartość rękopisu Jana Welsa zwróciła uwagę Eugenia Wierzbicka, podkreślając dwa zasadnicze elementy: po pierwsze, w XV w. przy zbieraniu ziół przykładano wagę do zachodzących w tym czasie zjawisk astrologicznych, bo wierzono w ich wpływ na właściwości lecznicze roślin, a po drugie, korzenie ziół zbierano w czasie, gdy substancje lecznicze zaczynały się powoli ulatniać, bo jako rosnące głównie na polach można było zebrać zioła po zżęciu zbóż¹⁴.

Najbardziej znanym i kilkakrotnie opisywanym słownikiem rękopiśmiennym z końca XV w. jest *Antibolomenum*, zachowane w Bibliotece Kapituły Katedralnej Krakowskiej na Wawelu, a przypisywane Janowi Stance. Urodzony w 1430 r. w Lubiniu Śląskim Stanko studiował we Włoszech, gdzie około 1462 r. uzyskał doktorat z medycyny. Po powrocie do kraju był dziekanem kapituły w Głogowie, kanonikiem wieluńskim i wrocławskim oraz proboszczem kolegiaty Świętego Krzyża we Wrocławiu. Od 1470 r. przebywał w Krakowie jako kanonik i lekarz miejscowej kapituły katedralnej. Wykładał też tzw. *simplicia*, czyli podstawy wiedzy o lekach, roślinach, zwierzętach i minerałach na Uniwersytecie oraz sprawował funkcję nadwornego lekarza króla Kazimierza Jagiellończyka. Jego *Antibolomenum (Antidotarium)* było najobszerniejszym katalogiem przyrodniczym znanym średniowiecznej nauce polskiej. Jan Stanko, opierając się na łacińskim rękopisie nieznanego bliżej Benedykta Parthusy, konfrontował zapisane przez niego nazwy z nazwami używanymi w języku polskim, ale część nazw przetłumaczył z łaciny. Słownik Stanki zawiera określenia 519 gatunków roślin (343 dziko rosnących i 176 uprawianych) i po raz pierwszy opublikowany został przez Józefa Rostafińskiego w książce *Średniowieczna historia naturalna* w 1900 r.¹⁵ W kontekście badań nad słownikiem z rękopisu praskiego należałoby jeszcze wspomnieć o kodeksie wiedeńskim (Cod. Lat. 4°, nr 59), w którym tenże autor odnalazł krótki wykaz nazw roślin, sprowadził kodeks do Krakowa i go opublikował¹⁶.

Wybitny znawca średniowiecznych zabytków języka polskiego Aleksander Brückner omówił rękopis pochodzący z biblioteki Lubomirskich, a znajdujący się w Ossolineum. Kodeks przepisany jedną ręką zawiera zbiór informacji niezbędnych w praktyce lekarskiej. Jego początek stanowi rodzaj podręcznika, w którym znalazł się alfabetyczny łaciński rejestr ziół przydatnych w leczeniu wraz z tłumaczeniem

¹⁴ E. Wierzbicka, *Botanika w Polsce...*, cz. 2, s. 133–135.

¹⁵ J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna...*, t. 2, s. 3–59. Por. opracowania: M. Karnecka, *Słownik Jana Stanki – najbogatszy zabytek przyrodniczy średniowiecza*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1976, t. 10, s. 119–154 oraz E. Wierzbicka, *Botanika w Polsce...*, cz. 1, s. 84–91. Na temat dzieł Jana Stanki zob. A. Zemanek, *Jan Stanko (ok. 1430–1493), przyrodnik, lekarz*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/262291/zemanek_jan_stanko_2000.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 18.10.2021]. Inne dzieła pozostające w rękach Jana Stanki przytoczył Adam Bednarski w pracy *Materiały do dziejów medycyny polskiej...*

¹⁶ J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna...*, t. 2, s. 182–188.

ich nazw na język polski¹⁷. Autor stwierdza, że rękopis powstał w Krakowie i być może służył Jakubowi, nadwornemu lekarzowi królewskiemu, co wydaje się niezwykle istotne, jako że dotyczy, być może, Jakuba z Zalesia. Ten *doctor artis medicinae* po studiach w Krakowie i Bolonii powrócił nie tylko do Krakowa, gdzie pełnił funkcję lekarza królewskiego, ale jako kanonik kapituły katedralnej w latach 1482–1497 był (podobnie jak jego brat Paweł) związany z Przemyślem¹⁸. Podręcznik lekarski zapewne służył Jakubowi w codziennej pracy. Brückner zwrócił uwagę na wpływy czeskie poświadczone w kodeksie, jak chociażby powoływanie się na biskupa praskiego Albicusa, znanego medyka czeskiego z przełomu XIV i XV w. oraz liczne wyrazy czeskie wtrącone w różnych miejscach kodeksu. Może to być potwierdzeniem faktu, że autor rękopisu korzystał z jakiegoś źródła czeskiego, a może tylko z bezpośrednich dysput toczonych w gronie uczonych¹⁹. W tym kontekście warto nadmienić, że w praskim kodeksie VI. A. 7 „honorabilis magister Albicus, doctor in medicinis, phisicus noster supremus familiaris” króla Wacława wymieniony został aż trzykrotnie²⁰. W rękopisie Ossolineum wspomniany jest również magister Jan, a raczej jego stanowisko w kwestii ziela nazwanego *Diptamus*. Jan postrzegał jego znaczenie nieco inaczej niż Albicus. Chodziło tu niewątpliwie o wspomnianego medyka krakowskiego Jana Stankę²¹. Porównanie słownika Jana Stanki ze słowniczkiem zachowanym w rękopisie praskim wyklucza jednak ściśle podobieństwo obu zabytków, albowiem spośród kilkuset wyrazów można wskazać zgodność zaledwie w przypadku kilku²². O wiele więcej zbieżności można wykazać z rękopisami Biblioteki Jagiellońskiej 774, 777 (Jan Wels), 778 oraz 5468. W tych przypadkach nazw zbieżnych odnaleźć można co najmniej kilkadziesiąt.

Ten sam autor wspominał o rękopiśmiennym kodeksie z Biblioteki Baworskich we Lwowie, skopiowanym w 1481 r. przez Andrzeja Nuszmana, a zawierającym m.in. *Catholicon medicum*, czyli przepisy medyczne oraz nazwy

¹⁷ A. Brückner, *Przyczynki do dziejów języka polskiego...*, s. 59–70.

¹⁸ A. Birkenmajer, *Jakub z Zalesia*, PSB, t. 10, Wrocław–Warszawa 1962, s. 369–370; A. Łosowska, *Kolekcja Liber legum i jej miejsce w kulturze umysłowej późnośredniowiecznego Przemyśla*, Warszawa–Przemyśl 2007, s. 79–80.

¹⁹ Sigismund Albicus z Uničowa (ok. 1360–1427), rzymskokatolicki biskup Pragi, studiował nauki lekarskie na Uniwersytecie Karola, a następnie kontynuował studia medyczne w Padwie. Po powrocie do Pragi został nadwornym lekarzem Wacława IV oraz wykładowcą na miejscowym uniwersytecie. Po śmierci arcybiskupa praskiego powierzono tę funkcję Albikowi, ale zrezygnował po kilku latach. Wskutek wojen husyckich przeniósł się na Węgry, gdzie zmarł. Był autorem kilku kodeksów lekarskich, m.in. *Regimen sanitatis* i *Regimen tempore pestilencie*. Utrzymywał też bliskie kontakty ze środowiskiem lekarskim krakowskim, o czym świadczą znajdujące się tu jego dzieła, zob. J.J. A'Becket, *Albicus Sigismund*, [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Sigismund_Albus](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Sigismund_Albus) [dostęp: 25.10.2021]; A. Bednarski, *op. cit.*, s. 68.

²⁰ Národní knihovna České republiky w Pradze, rkps VI. A. 7, k. 146 i n.

²¹ A. Zemanek, *Jan Stanko...*

²² J. Rostański, *Średniowieczna historia naturalna...*, t. 2, s. 3–59.

roślin i ich zastosowanie²³. W obszernym rękopisie powołującym się na uznane autorytety lekarskie (Awicenna, Hipokrates, Izydor, Macer, Pliniusz, Dioscurides) i opisującym działanie określonych roślin znalazło się kilkanaście nazw polskich, zarówno w tekście podstawowym, jak i na marginesach. Te ostatnie naniesiono później inną ręką, na przykład przy *Buglossa est lingua bovis vulgariter wolowi yazyk* na marginesie zaznaczono *Buglossa*, przy charakterystyce rośliny zwanej *Cerifolium* na marginesie zaznaczono *Trzebula*, przy *Edera* zapisano *Bluszcz*. Interesująca wydaje się uwaga dotycząca jałowca. Autor zapisał *Juniperus vulgariter Jalowyecz*, ale na marginesie powtórzył jego łacińską nazwę *Juniperus*²⁴.

Niezwykle ciekawym kodeksem lekarskim, który od 1960 r. znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej, jest piętnastowieczny rękopis opracowany przez Felicję Wysocką²⁵. Przy opisie okładki autorka zwróciła uwagę na pergaminową wyklejkę z adnotacją „Concessum ad usum fratris Venceslao de Poznania per reverendissimum patrem Joannem de Comorowo tunc temporis ministrem provinciae anno domini 1522”²⁶. Ta krótka notatka pozwala zakładać, że kodeks mógł stanowić własność franciszkanów kazimierskich („Liber loci Cazimiriensis”), zwłaszcza że wymieniony tu ojciec Jan z Komorowa był autorem wielu dzieł historycznych, z których największy rozgłos zyskała *Kronika Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów (1209–1536)*, przetłumaczona przez ojca Kazimierza Żuchowskiego OFM i wydana nakładem Wydawnictwa Calvarianum w 2014 r.²⁷ Sam kodeks ma charakter podręcznika medycznego i składa się z kilku części, z których dla nas największe znaczenie ma część zawierająca słowniczki nazw przyrodniczych i lekarskich, ujętych w trzech różnych układach: alfabetycznym, alfabetyczno-synonimicznym i mamotrektowym. Wysocka omówiła charakter zabytku, jego treść, pisownię, fonetykę, fleksję oraz glosy obcojęzyczne²⁸. Szczególną wartość dla celów porównawczych ma alfabetyczny słowniczek nazw roślin, zamieszczony na kartach 19–23v kodeksu i opublikowany przez autorkę.

Interesujący traktat o leczeniu chorób wraz z przykładowym zielnikiem znajduje się w Bibliotece Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. Jest to anonimowy dwuczęściowy kodeks papierowy, którego część pierwszą stanowi pochodzący z połowy XV w. *Tractatus de curandis hominum morbis*, bez siedmiu początkowych i kilku końcowych kart. Na dolnym marginesie pierwszej zachowanej karty widnieje nota „Collegij Leopoliensis Societatis Jesu”. Autor lub kopista krótko przedstawił chorobę i jej objawy, a następnie podał metody leczenia.

²³ A. Brückner, *Z rękopisów petersburskich*, cz. 2: *Średniowieczne słownictwo polskie*, „Prace Filologiczne” 1895, t. 5, z. 1, s. 34.

²⁴ Polona.pl, <https://polona.pl/item/catholicon-medicum-andreae-nuszman> [dostęp: 4.11.2021].

²⁵ *Glosy i teksty polskie...*

²⁶ *Ibidem*, s. 6–7.

²⁷ Więcej na temat Jana z Komorowa i jego *Kroniki* zob. J. Flaga, *Ponowne spojrzenie na najnowszą historiografię bernardyńską*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2015, t. 104, s. 413–420.

²⁸ *Glosy i teksty polskie...*, s. 8–32.

Współoprawna część druga kodeksu jest albumem ziół, składającym się ze 119 kart z naklejonymi zasuszonymi roślinami, z których część już się niestety wykruszyła. To część znacznie późniejsza, pochodząca co najmniej z drugiej połowy XVI w. i zawierająca zbiór 120 roślin z terenów Rusi. Autor podał nazwy łacińskie, przy których inną ręką dopisano polskie wraz z opisem miejsc ich występowania. Niestety część spośród tych opisów została obcięta podczas oprawy²⁹.

Ten z konieczności pobieżny przegląd zabytków rękopiśmiennych, w których zachowały się łacińsko-polskie słowniczki nazw roślin, jedynie sygnalizuje bogactwo nazewnictwa botanicznego z okresu późnego średniowiecza. W tym kontekście zastanawia brak głębszego zainteresowania kodeksem, który wprawdzie od ponad dwóch stuleci znajduje się w Pradze, ale większość skopiowanych tam dokumentów dotyczy spraw polskich. Josef Truhlář, autor opublikowanego w 1905 r. katalogu Biblioteki Uniwersytetu Praskiego, opisał kodeks następująco: „Codex Przemyslaeus seu Copiarum diplomatum et epistolarum latinorum atque germanicum res praecipue bohemicas et polonicas saec. XIX, XV et XVI concernentium”³⁰. Badacz przy okazji nadmienił, że w kodeksie znalazło się wiele dokumentów i listów, w tym *Glossarium herbarum latinopolonicum*, sam zaś kodeks znajdował się wcześniej w galicyjskim mieście Przemysłu i stamtąd trafił do Pragi.

Informacje o praskim kodeksie o sygnaturze VI. A. 7 pojawiały się już w literaturze nie tylko polskiej. Jednym z pierwszych badaczy, który opisał kodeks, a zawarte w nim informacje wykorzystał w swojej fundamentalnej pracy dotyczącej króla Wacława, był Franz Martin Pelzel³¹. We wstępie, analizując źródła, opisał kodeks następująco: „Copiarum Przemislaeum. Kodeks in folio zawierający ponad pięćset dokumentów, z których pierwszych trzysta to kopie dokumentów Wacława z lat 1396–1406, następne to listy cesarza Zygmunta, króla polskiego Władysława oraz niektórych papieży i miast, wszystkie z tego samego okresu”³². W dalszej części opracowania wyjaśnił, w jaki sposób kodeks znalazł się w jego rękach. Otóż otrzymał go od bibliotekarza lwowskiego Henryka Breitschneidera, a ten z kolei pozyskał rękopis od jednego z franciszkanów przemyskich³³. Po skorystaniu z kodeksu Pelzel przekazał go królewskiej bibliotece w Pradze, gdzie znajduje się do dziś.

Spośród badaczy polskich najwcześniej kodeksem zainteresował się Antoni Prochaska, wydawca listów księcia Witolda z lat 1376–1430. Badacz odnalazł

²⁹ Biblioteka Narodowego Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie, Oddział Rzadkich Ksiąg, Starodruków i Rękopisów, sygn. 10 III.

³⁰ J. Truhlář, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum, qui in C.R. Bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*, p. 1–2, Praeae 1905, s. 423.

³¹ Franz Martin Pelzel, czeski filolog, historyk i pisarz żyjący w latach 1734–1801. Autor prac historycznych dotyczących czasów króla Karola IV oraz Wacława IV, zob. hasło: *Pelzel Franz Martin*, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11879020X.html> [dostęp: 25.10.2021].

³² F.M. Pelzel, *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus*, Bd. 2: *1395–1419*, Prag–Leipzig 1790, s. 3.

³³ *Ibidem* [tłum. autorki].

w nim trzy listy arcybiskupa lwowskiego Grzegorza z Sanoka z roku 1472 oraz dokumenty kapituły katedralnej przemyskiej, w których kwitowała ona mieszczan lwowskich. W kodeksie nie było jednak żadnych listów łączących się z Witoldem, dlatego autor zrezygnował z eksploracji rękopisu³⁴. W zabytku można za to odnaleźć listy królewskie Wacława i Zygmunta do króla Władysława Jagiełły oraz korespondencję tegoż z papieżem i kapitułą poznańską. Jednym z ciekawszych jest dokument króla Kazimierza Jagiellończyka z 1454 r. dotyczący żupy przemyskiej, a także przywilej fundacyjny biskupa wrocławskiego Konrada dla szpitala w Kościanie. Niektóre z pozostałych tekstów, na przykład dokument dotyczący dzierżawcy żup drohobyckich z 1425 r., opublikował Jan Tęgowski³⁵, a informację o sporze rodziny Schirmerów o wójtostwo dziedziczne lubelskie Anna Łosowska³⁶.

Niemal równocześnie, ale niezależnie od Antoniego Prochaski, kodeksem praskim, a w zasadzie znajdującym się w nim łacińsko-polskim słownikiem ziół, zainteresował się Jan Karłowicz, językoznawca, leksykograf i etnograf, który wydał go już w 1887 r.³⁷ Przyznał on, że o kodeksie i znajdującym się w nim łacińsko-polskim słowniczku zielnym dowiedział się od swojego kolegi Adolfa Patery, wieloletniego kierownika Muzeum Narodowego w Pradze³⁸. Karłowicz udał się do Pragi i odpisał słowniczek z oryginału, po czym skonsultował się z Józefem Rostafińskim, który udzielił mu podstawowych wskazówek na temat nazewnictwa botanicznego. Edycja Karłowicza składa się z trzech części. W pierwszej umieszczono dosłowny odpis słów łacińskich i polskich, w układzie alfabetycznym, zmodyfikowanym przez autora. Część druga to ten sam słowniczek, ale ułożony według słów polskich, uzupełniony uwagami porównującymi poszczególne nazwy z fitonimami występującymi i poświadczonymi w innych zabytkach. Autor wymienił prace Szymona z Łowicza i Jana Welsa, *Słownik języka polskiego* Samuela Lindego, zielnik czeskiego uczonego Jana Černý'ego w opracowaniu Jana Rudy³⁹ oraz artykuły drukowane w *Sprawozdaniach Komisji Językowej Akademii Umiejętności*. W części trzeciej Karłowicz zawarł własne uwagi dotyczące zabytku,

³⁴ *Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lithuaniae, 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae 1882 (*Monumenta Medii Aevi Historica*, t. 6), s. CXI–CXV.

³⁵ J. Tęgowski, *Rozliczenie dzierżawcy żup solnych drohobyckich z 1425 r. (Przyczynek źródłowy do dziejów Skarbu Koronnego za panowania Władysława Jagiełły)*, [w:] *Cała historia to dzieje ludzi. Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, red. C. Kukło przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok 2004, s. 25–29.

³⁶ A. Łosowska, *Jeszcze o Wawrzyńcu Schirmerze i jego sporze z krewnymi o wójtostwo dziedziczne w Lublinie*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 43, s. 60–66.

³⁷ J. Karłowicz, *Łacińsko-polski słowniczek roślinny z zabytku przemyskiego*, „Prace Filologiczne” 1887, t. 2, z. 1, s. 143–174.

³⁸ Adolf Patera, 1836–1912, historyk i filolog, znawca rękopisów średniowiecznych i autor wielu publikacji dotyczących XIV i XV w., zob. obec-hudlice.cz, <https://www.obec-hudlice.cz/zajimavosti/vyznamni-rodaci-nasi-obce/adolf-patera/> [dostęp: 1.10.2021].

³⁹ J. Ruda, *Mistř Jan Černý a jeho herbář z roku 1517*, „Živa. Sbornik vedecky musea Kralovstvi Ceskeho. Odbor prirodovedcky a mathematicky” 1872, t. 9, s. 1–79.

wyodrębniając 36 określeń botanicznych, z którymi zetknął się po raz pierwszy. Edycja Karłowicza wzbudziła wątpliwości Rostafińskiego, który sprowadził kodeks do Krakowa i wydał słowniczek ponownie według własnego odczytu, oceniając rękopis jako jeden z cenniejszych. Podkreślił, że użyta w nim terminologia łacińska jest poprawna, a polska – bardzo ciekawa⁴⁰.

Pojawia się zatem pytanie, czy warto zajmować się tym zabytkiem ponownie? Wydaje się, że tak – z co najmniej kilku powodów. Pierwszym i zasadniczym jest fakt, że edycja Jana Karłowicza umknęła uwadze większości badaczy z wyjątkiem Józefa Rostafińskiego oraz Eugenii Wierzbickiej, która przed półwieczem jedynie zasygnalizowała istnienie zabytku⁴¹. W wydaniu Rostafińskiego spis pozostał praktycznie niezauważony pośród podobnych słowniczków wybranych z siedemnastu kodeksów rozproszonych w różnych bibliotekach. Tak więc ważnym powodem ponownej edycji, tym razem w układzie oryginalnym, jest porównanie danych nazw w innych zabytkach rękopiśmiennych oraz najstarszych zielnikach drukowanych. Ten zabieg umożliwi bowiem nie tylko prześledzenie zmian, jakie następowały w polskim nazewnictwie roślin w ciągu XVI stulecia, ale przyniesie wiele terminów nieznanych i niewystępujących w innych rękopisach. Nie mniej istotnym powodem jest ustalenie związku kodeksu z miejscem jego powstania oraz drogi, jaką przebył z Przemyśla do Pragi. Wśród dotychczasowych badaczy najwięcej było językoznawców i przyrodników, a tych nie interesowało, kiedy i dlaczego kodeks o proveniencji przemyskiej znalazł się w Pradze. Nikt dotychczas nie podejmował tego zagadnienia, mimo że jest to problem o niebagatelnym znaczeniu dla badań kultury umysłowej Przemyśla w późnym średniowieczu.

Wśród nielicznych wzmianek o kodeksie VI. A. 7 na czoło wysuwa się notatka czeskiego historyka Franza Pelzla, że rękopis był własnością franciszkanów przemyskich. Wychodząc z takiego założenia, warto byłoby, przynajmniej pobieżnie, prześledzić losy tego konwentu i jego roli w przestrzeni miejskiej Przemyśla. W okresie średniowiecza polscy franciszkanie wchodzili w skład prowincji czesko-polskiej, obejmującej także ziemie Rusi i Litwy. Ich działalność na ziemiach ruskich jest potwierdzona już w XIV w., chociaż, co ciekawe, w istniejących wówczas spisach domów zakonnych na tym obszarze nie pojawia się Przemyśl i Sanok. Nie ulega wątpliwości, że fundacje klasztorów, głównie franciszkańskich, wiązały się z szeroko zakrojoną akcją kolonizacyjną Kazimierza Wielkiego. W 1340 r., po przyłączeniu ziemi przemyskiej i sanockiej do Korony, Przemyśl stał się ośrodkiem osadnictwa łacińskiego i wypada przypuszczać, że klasztor franciszkański ufundowany pod wezwaniem św. Marii Magdaleny stał się głównym miejscem kultu. W chwili zgonu Kazimierza w 1370 r. klasztory w Przemyślu, Lwowie i Haliczu posiadały już w pełni zorganizowane konwenty⁴². Szczególną

⁴⁰ J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna...*, t. 2, s. 174–181.

⁴¹ E. Wierzbicka, *Botanika w Polsce...*, cz. 2, s. 133–135.

⁴² K. Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 1: 1237–1517, Kraków 1937, s. 275.

rolę w umocnieniu sieci klasztorów i organizacji łacińskiej diecezji przemyskiej odegrał franciszkanin, biskup Eryk z Winsen, który oparł duszpasterstwo właśnie na swoim zgromadzeniu, łącząc niejako konwent z katedrą i zalecając, aby w dniu św. Franciszka każdy kolejny gwardian odprawiał mszę w katedrze⁴³.

Do początków XV w. prowincja czesko-polska składała się z 7 kustodii obejmujących 48 klasztorów, w tym 26 czesko-morawskich, 5 śląskich i 17 polskich. Po wojnach husyckich nastąpiło przeniesienie punktu ciężkości z Czech do Polski, zwłaszcza za prowincjalatu Jana Kmity, który wszystkie swoje kapituły odbywał na ziemiach polskich (Kraków, Lelów, Nowy Sącz)⁴⁴. Wywodzący się z możnego rodu Kmitów herbu Szreniawa Jan wybrany został na prowincjała czesko-polskiego w 1428 r. i to właśnie on dokonał przyłączenia klasztorów czerwonoruskich do swojej prowincji, wyodrębniając je w kustodię ruską (Iwowską). Ponadto miał on udział w utworzeniu klasztoru w Koźlu, gdzie znaleźli się franciszkanie usunięci z Czech wskutek wojen husyckich. Jan ustąpił z prowincjalatu w roku 1444 i zmarł około roku 1450⁴⁵. Wydaje się, że w tym czasie klasztor przemyski okrzepł, a świadczą o tym wzmianki zachowane w przemyskich księgach ławniczych⁴⁶. W drugiej połowie XV w., co najmniej od roku 1463, na czele przemyskiego konwentu stał prężny gwardian Jerzy. Zdaje się, że był on mieszczańskim przemyskim i dobrze znał miejscowe środowisko. Zabiegał o materialne podstawy bytu braci i był na tyle szanowany, że powierzano mu funkcję tutora osób świeckich⁴⁷. Poświadczał prawo klasztoru do niektórych gruntów w Pikulicach i przyjmował darowizny na rzecz postawienia nowego budynku⁴⁸. Stał na czele konwentu jeszcze w 1503 r., kiedy przyjął darowiznę dwóch grzywien z zapisu testamentowego Andrzeja Mazurka⁴⁹.

Należy mieć na uwadze, że franciszkanie, podobnie jak dominikanie, przewyższali swoim wykształceniem duchowieństwo diecezjalne. Każdy konwent posiadał

⁴³ Syntetyczne opracowanie początków konwentu franciszkanów w Przemyślu, zob. W. Zawitkowska, *Konwent i kościół OO. Franciszkanów konwentualnych w Przemyślu*, „Galicja” 2001, R. 2, nr 1–2, s. 183–192.

⁴⁴ J. Kłoczowski, *Bracia Mniejsi w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Kraków 1983, s. 51, 55 oraz idem, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2010, s. 248–258.

⁴⁵ J. Kłoczowski, *Kmita Jan (zm. 1450)*, PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa 1967–1968, s. 90.

⁴⁶ Przeanalizował je Józef Tomasz Frazik, zob. *Budowniczowie i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XV–XVIII wieku na tle dziejów kościoła i jego wyposażenia*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1975, t. 37, z. 4, s. 314.

⁴⁷ Prawdopodobnie był bratem Matysa, krawca przemyskiego. W 1463 r. występował przed ławą jako prawny opiekun żony i dzieci Stanisława, rymarza, w sprawie sprzedaży przez nich ogrodu znajdującego się nieopodal placu Garncarskiego w Przemyślu, zob. Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: APP), Akta miasta Przemyśla (dalej: AmP), sygn. 3, s. 429, sygn. 5, s. 915.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 3, s. 563, 703. Treść kontraktu na wykonanie pokrycia dachu kościoła wraz z zakrystią i dzwonnica, zawarte w 1474 r. z cieślą Piotrem, przytoczył J.T. Frazik, *op. cit.*, s. 331. Natomiast z 1490 r. pochodzi legat Jana Mazura, piwowara przemyskiego, przeznaczony na wykonanie podniebienia, czyli otynkowania wewnętrznej powierzchni sklepienia. Natomiast mieszcza Urszulanka, sporządzając w 1492 r. testament, przeznaczyła legat *pro fundamento ecclesie Sancte Marie Magdalene*, zob. APP, AmP, sygn. 86, s. 21, 33.

⁴⁹ APP, AmP, sygn. 6, s. 222.

szkołę i lektora, a także bibliotekę. Najlepiej odzwierciedla to przytoczone przez Jerzego Kłoczowskiego powiedzenie „claustrum sine armario quasi castrum sine armentario”⁵⁰. Franciszkańska prowincja czesko-polska posiadała studium generalne w praskim klasztorze św. Jakuba. Kadre studium stanowili z reguły trzej nauczyciele: wykładający bibliistykę *lector principalis* oraz dwaj *lectores secundarii*, wykładający filozofię, a także *Libri sententiarum* Piotra Lombarda⁵¹. Do zakonu przyjmowano młodych chłopców, którzy dość szybko przyswajali sobie tajniki wiedzy, a uzyskane tu podstawowe wykształcenie uzupełniali w czasie pobytu w innych klasztorach, do których przenosili ich prowincjałowie⁵². Tą drogą mogły migrować kodeksy i pojedyncze rękopisy, jak chociażby kojarzona z minorytami *Zbieranka skrócona o królach polskich*, dołączana zazwyczaj do *Flores temporum* Hermana Minoryty⁵³. W konwencie przemyskim znajdował się też egzemplarz *Carmina de sanitatis regimine, quae quondam schola solennis Anglicorum regi conscripsit*, zakupiony w 1499 r. od brata Michała Lwowczyka przez gwardiana Walentego⁵⁴. Zapewne w tym samym czasie znalazł się tu egzemplarz omawianego kodeksu VI. A. 7, spisany w języku łacińskim i częściowo po niemiecku. Prawdopodobnie został on nabyty bądź przywieziony przez kogoś z braci, bo dotąd nie potwierdzono istnienia miejscowego skryptorium franciszkańskiego. Był natomiast przechowywany w miejscowej bibliotece zapewne aż do połowy XVIII w. Jego różnorodna treść jest dość typowa dla rękopisów powstających w konwentach zakonnych, bowiem kopiowano w nich zarówno przywileje, ugody, dokumenty fundacyjne i gospodarcze, jak i różnego rodzaju korespondencję. Tego typu kolekcje były wykorzystywane nie tylko w procesie formacji intelektualnej braci, ale też w życiu codziennym miejscowego środowiska. Wprawdzie znaczna część tekstów w kodeksie, zwłaszcza w jego pierwszej części, to listy i przywileje króla czeskiego Wacława kierowane do swoich społeczności, jednak wiele wpisów dotyczy społeczności Przemyśla i Lwowa oraz kilku pomniejszych miejscowości.

W połowie XVIII w. stary franciszkański budynek klasztorny został zburzony, a na jego miejscu zaczęto stawiać nowy gmach. Wymagało to dużych nakładów finansowych, dlatego uciekano się do różnych form zdobycia środków na ten cel.

⁵⁰ J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne...*, s. 350.

⁵¹ J. Kadlec, *Franciszkanie na ziemiach czeskich w okresie przedhusyckim oraz ich studium generalne*, [w:] K. Kantak, *Franciszkanie polscy...*, s. 270.

⁵² K. Kantak, *Franciszkanie polscy...*, s. 87.

⁵³ Jakkolwiek Wojciech Drelicharz w swoim studium raczej wykluczył ten związek, wskazując na *Rocznik Traski*, to jest faktem, że w przemyskim kodeksie *Liber legum* znalazła się *Zbieranka skrócona* bezpośrednio po tekście *Flores temporum*, zob. W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 196–199; A. Łosowska, *Kolekcja Liber legum...*, s. 319–322.

⁵⁴ „Ego frater Valentinus A.D. 1499 emi istum libellum a fratre Michaele de Leopoli post devastacionem Podolie Russieque per Turcos factam, pro bibliotheca conventus Przemisliensis”, zob. A. Bednarski, *op. cit.*, s. 58. Dzięki tej zapisce można przesunąć przypuszczalną datę śmierci Michała, ustaloną wcześniej przez J. Kłoczowskiego na rok 1494, zob. J. Kłoczowski, *Michał ze Lwowa (zm. 1494?)*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa 1975, s. 625.

Podkreśla się szczególnie wkład materialny ówczesnego biskupa diecezji, Wacława Hieronima Sierakowskiego, oraz sejmiku województwa ruskiego i miejscowych cechów. Sami zakonnicy szukali środków różnymi drogami, zwłaszcza poprzez zbiórki uliczne⁵⁵. Trudno jednoznacznie ustalić, czy księgozbiór klasztorny uległ częściowemu rozproszeniu wskutek rozległych prac budowlanych, czy też niektóre kodeksy po prostu spieniężono. Wspomniany przez Franza Pelzla „pan von Bretschneider” napisał, że otrzymał kodeks od anonimowego franciszkanina przemyskiego, który „odkopał” go w klasztorze, co wskazywałoby raczej na tę pierwszą możliwość.

„Pan von Bretschneider” to Heinrich Gottfried von Bretschneider, niemiecki pisarz i bibliotekarz lwowski urodzony w 1739 r. w Turyngii, a zmarły w 1810 r. w Czechach. Znany jest on jako autor pism filozoficznych i politycznych, a także sztuk teatralnych, w tym libretta do *Sultana w przebraniu* Józefa Elsnera. W momencie osiedlenia się we Lwowie miał za sobą służbę wojskową i liczne podróże po Europie. Nominację na bibliotekarza galicyjskiego we Lwowie von Bretschneider otrzymał od cesarza Józefa II w 1779 r. i gorliwie zajął się poszukiwaniem oraz gromadzeniem zbiorów⁵⁶. Utrzymywał przyjazne kontakty z przedstawicielami ruchu oświeceniowego, stąd był szeroko znany, zapewne także w nieodległym Przemyślu. Nic dziwnego, że to właśnie do niego trafił cenny piętnastowieczny kodeks. Wydaje się też, że von Bretschneider dobrze znał Franza Pelzla i wiedział, że ten przygotowuje obszerną pracę poświęconą czasom króla Wacława, dlatego też zdecydował się przekazać kodeks właśnie temu uczonemu.

Przedstawione niżej *Glossarium herbarum latinopolonicum* znajduje się w kodeksie VI. A. 7 na kartach 249v–251. W oryginale nie posiada ono tytułu i zostało spisane jedną ręką w dwóch nieregularnych kolumnach z odstępami pomiędzy grupami nazw oznaczonych konkretną literą. W niektórych przypadkach, kiedy brakowało miejsca (np. dla nazw zaczynających się na literę B i C), przenoszono je w pierwsze wolne miejsca. Na przykład kilka nazw zaczynających się na literę A zapisano mniejszymi literami w kolumnie nad literą C, a cztery określenia na literę B nadpisano na górnym marginesie drugiej kolumny. Zdecydowano się na edycję słowniczka zgodnie z intencją jego autora (kopisty?), dlatego nie uszeregowano haseł zgodnie z alfabetem. W oryginale hasła zostały zgrupowane alfabetycznie, ale dowolnie w obrębie jednej litery. Zachowano też litery J i K oraz miejsce litery Q pomiędzy O i P, a nie po literze P. Jediną ingerencją w tekst zabytku jest nadanie numerów poszczególnym zapiskom w celu ułatwienia odśledzenia poszczególnych słów, zwłaszcza w przypadku odsyłaczy. Obok nazw roślin z zabytku praskiego (przemyskiego), zaznaczonych pogrubieniem, podano ich odmiany z wymienionych we wstępie rękopisów oraz szesnastowiecznych

⁵⁵ J. Motylewicz, *Spółczesność Przemyśla w XIV–XVIII wieku*, t. 1, Przemyśl 2020, s. 16–17.

⁵⁶ J. Chachulski, *Józef Elsner (1769–1854)*, www.portalmuzykipolskiej.pl/txwcwegi/html/oso-ba/4349-josef-elsner [dostęp: 25.10.2021].

polских zielników drukowanych, zgodnie z chronologią ich pierwszych edycji. W niektórych przypadkach przytoczone zostały ustalenia Anny Spólnik, dokonane na podstawie zbadanych przez nią zabytków, oraz Joanny Kamper-Warejko, która przeanalizowała *Księgi o gospodarstwie* Piotra Krescencjusza. Zabieg taki pozwala na prześledzenie rozwoju danych nazw w języku polskim. Z zestawienia wynika także, że niektóre terminy nazw roślin występowały tylko w zabytku praskim (przemyskim), co jest dodatkowym argumentem przemawiającym za jego ponowną edycją⁵⁷. Należy podkreślić, że kodeks VI. A. 7 jest obok kodeksu zwanego *Liber legum* Szymona z Jaworowa wybitnym zabytkiem kultury umysłowej Przemysła. Oba kodeksy związane były z późnośredniowiecznym duchowieństwem przemyskim (katedralnym – w przypadku *Liber legum* i zakonnym – kodeks A. VI. 7), co oznacza, że w tym niewielkim mieście były warunki odpowiednie dla życia i pracy twórczej jego wykształconych przedstawicieli.

⁵⁷ Na prośbę Pani Anny Nowak, b. Dyrektor Archiwum Państwowego w Przemysłu, której ambicją było zebranie możliwie wszystkich premissianów, kodeks praski został zeskanowany. Dzięki uprzejmości i wielkiej życzliwości Pani Dyrektor wobec wszystkich trafiających do archiwum przemyskiego badaczy mogłam skorzystać z rękopisu. W tym miejscu składam jej serdeczne podziękowanie.

Wykaz skrótów zastosowanych w edycji *Słowniczka*

Antonius – Antonius Schneeberger, *Catalogus stirpium quarundam Latine et Polonice conscriptus*, Cracoviae 1557.

Baw. – J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna. Systematyczne zestawienie roślin, zwierząt, mineralów oraz wszystkich innego rodzaju leków prostych, używanych w Polsce od XII do XVI w.*, cz. 2, Kraków 1900, s. 161–162.

Falimirz – Stefan Falimirz, *O ziołach i mocy ich*, Cracoviae 1534.

Hieronim – Hieronim Spiczyński, *O ziołach tutecznych i zamorskich i o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użyteczne*, Cracoviae 1542.

Kamper-Warejko – J. Kamper-Warejko, *Słownictwo botaniczne w polskim tłumaczeniu „Ksiąg o gospodarstwie” (1571) Piotra Krescencjusza na tle epoki*, Toruń 2016.

Marcin – Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarzy należących księgi dwoje [...]*, Kraków 1595.

Ossol. – A. Brückner, *Przyczynki do dziejów języka polskiego. Rękopis lekarski z XV wieku z glosami polskimi*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny. Seria III” 1919, t. 8, s. 59–60.

Rkps 132 – *Glosy i teksty polskie w XV-wiecznym rękopisie lekarskim ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej nr 132/60 akc.*, oprac. F. Wysocka, Wrocław–Warszawa 1971.

Siennik – Marcin Siennik, *Herbarz polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarzy należących*, Cracoviae 1568.

Spólnik – A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa 1990.

Szymon – Szymon z Łowicza, *Enchiridion medicinae pro tyrunculis huius artis, quam compendiosissime*, Cracoviae 1537.

Wels – J. Rostafiński, *Jana Welsa zapiska treści lekarskiej zarazem najdawniejszy przyczynek do flory Krakowa*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Akademii Umiejętności. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy” 1886, t. 14, s. 1–43.

Wied. – J. Rostafiński, *Średniowieczna historia naturalna. Systematyczne zestawienie roślin, zwierząt, mineralów oraz wszystkich innego rodzaju leków prostych, używanych w Polsce od XII do XVI w.*, cz. 2, Kraków 1900, s. 182–188.

Źródło: Národní knihovna České republiky w Pradze, kodeks sygn. VI. A. 7 [Glossarium herbarum latinopolonicum], k. 249v–251.

De A

1. **Aristológium – podrzążeg et rast.** Rkps 132: Aristologia – podrosznyk; Ossol.: Aristologia – bosztheroch, podrazec vel pyelnyk; Wied.: Aristologia longa – kokornak; Falimirz: Aristologia longa – ziele smolnik; Szymon: Aristolochiaro – kokornak; Hieronim: Aristologia – ziele smolnik albo kokornak; Antonius:

kokornak albo rast; Siennik: Aristologia longa – kokornak długi; Marcin: Aristolochia – kokornak; Spólnik: Aristolochia – podrażec, kokornak, ziele Smolnik.

2. **Ariganum – lebyothka**⁵⁸.

3. **Asarus – copythnyk**. Ossol.: Azarus – kopyldnyk; Rkps 132: Asarus – copyldnyk; Baw.: Asareus – kopitnik; Wels: Azarus – copithnyk; Wied.: Azarum – kopythnyk; Szymon, Hieronim, Siennik, Spólnik: Asarum – kopytnik; Marcin: Asaron perpensa – kopydnik.

4. **Arnoglossa – bakpa aliora plantagus – skoloszrzącz**. Ossol.: Anaglossa – babka; Wied.: Arnoglossa – bakpa; Szymon, Hieronim, Siennik: Arnoglossa – babka; Marcin: Arnoglosson, Plantago maior – babka; Spólnik: tylko forma Plantago maior – babka, scorozącz.

5. **Artiplex – loboda**. Ossol.: Atriplex – lebyodka; Rkps 132: Artiplex – loboda; Wied., Hieronim: Atriplex – loboda; Szymon, Siennik, Kamper-Warejko: Atriplex – loboda; Marcin: Atriplex Atrifaxis – loboda.

6. **Agrimonia – rzepik**. Baw., Szymon: Agrimonia – rzepik; Ossol., Rkps 132, Wels, Wied.: Agrimonia – rzepyk; Antonius: Eupatorium vulgo Agrimonia – rzepik, starzec; Siennik: Agrimonium – rzepik albo starzec; Marcin: Argemona – rzepik; Spólnik: Agrimonia eupatoria – starzec, starczyk, rzepik pospolity; Kamper-Warejko: Agrimonia eupatoria – rzepik.

7. **Agaricus – nyedzwyedzia gąbka et alio modrzewyowa**. Baw.: Agaricum – lesna bedlka; Ossol.: Agaricus – gampka modrzewowa, gąbka modrzewyowa; Rkps 132: Agaricus – gąbka leszna; Szymon: Agaricus – modrzewiowa gąbka; Antonius, Siennik: Agaricus – modrzewowa gębka; Marcin: Agaricus – modrzewiowa gębka.

8. **Altea – wyssoky szlaz**. Baw.: Altea – wysoky slaas; Ossol.: Althea – szlaz et malva; Rkps 132, Wied.: Altea – vyszoky szlasz; Szymon: Althea – wielki szlaz; Hieronim: Altea – szlaz wysoki; Antonius: Ibiscus vide Althaea; Siennik: Altea – ślaz wysoki; Marcin: Altea, Ebiscus, Hibiscus – wysoki ślaz; Spólnik: Althaea – prawoślaz; Kamper-Warejko: Althaea lub Altea – ślaz wysoki, czarna róża.

9. **Anetum – copr**. Rkps 132, Wied.: Anetum – copr; Baw.: Anetum – włosky kopr; Ossol.: Anetum – polny cumyn, cmin, także kopr „alii dicunt lupen?”; Szymon, Hieronim, Siennik, Marcin, Kamper-Warejko: Anetum – kopr swojski; Spólnik: Anethum graveolens – koper ogrodowy.

10. **Acidula – szczawi**. Baw.: Acedula – szczawy; Rkps 132, Wels: Acedula – szczaw; Ossol.: Acedula – szczaw leśny; Wied.: Accetuossa – szczaw; Szymon, Siennik: Acetosa – szczaw; Marcin: Acedula, Oxylada, Acetoza – szczawik.

11. **Aristologia, epithima, ireos unum – kossaczec**⁵⁹.

12. **Anthera – roza**⁶⁰.

⁵⁸ W tej formie występuje tylko w rękopisie VI. A. 7. W innych analizowanych zabytkach występuje w formie *Origanum*, tłumaczone jako lebiodka (Baw., Falimirz, Spólnik) lub czerwona lebiodka (Rkps 132).

⁵⁹ Nie występuje w cytowanych przykładach, jedynie w rkps 132 zapisano *epitinium*, ale bez polskiego odpowiednika.

⁶⁰ Występuje jedynie u Kamper-Warejko jako *Rosa gallica*, *Antea* – róża francuska.

13. **Atramentum est vivum argentum.**

14. **Antroplata – bzowe kwiecie.**

15. **Arupollis – wodna jemyola.**

16. **Apium – apysth.** Baw.: Apium – royewnik; Ossol., Rkps 132, Wied., Siennik, Szymon: Apium – opich; Wels: Apium – opych; Hieronim: Apium – apich albo pszelnik; Antonius: pietruszka; Marcin: Apium sativum – pietruszka; Kamper-Warejko: Apium – opich, seler⁶¹.

17. **Acacia – tarnka.** Rkps 132: Acacia – tarnky; Szymon: Achacia – tarnki; Spólnik: tarn, tarnka.

18. **Accorus – myeczykowye.** Ossol.: Acorus – koszaciec; Rkps 132: Acorus – koszaczec; Wels: Accorus – meczykowie; Wied.: Acorus – myczyk; Szymon: Acorus – mieczykowe korzenie; Hieronim, Antonius, Siennik: Acorus – mieczykowie; Marcin: Acorom, Acorus.

19. **Anisius – anyz.** Ossol.: Anisum – włoski koper; Rkps 132: Anisium – anysz; Szymon: Anisum – anyż; Siennik: Anysum – hanyz ogrodny; Marcin: Anisum – hanyz; Spólnik: Pimpinella anisum – biedrzeniec, anyż.

20. **Affodillus – zolthoglow.** Ossol.: Affodillus – słothoglow; Rkps 132: Affodillus – bez polskiego odpowiednika; Wels: Affodilla – zlotoglow; Wied.: Affodillus – szlotoglow; Szymon, Hieronim, Siennik, Marcin: Affodilus – złotogłów.

21. **Ameos – wrothycz.** Rkps 132: Ameos – kmyn; Wied.: Ameos – wrothycz; Szymon: Ameos – polny kminek; Hieronim: Ameos – kmin⁶².

22. Item **Adiantos est radix urtice.** Ossol.: Adiantus – zagawicza; Spólnik: Urtica – pokrzywa.

23. Item **Ablica – orkysz.**

24. **Agramine – zayacza rzepka.**

25. Item **Altea ortensis – vloszka rosa.**

26. Item **Altenon – psy rumyen.** Szymon: Amarisca id cotula fetida – psi rumien; Spólnik: Anthemis cotula – rumian psi; Kamper-Warejko: Anthemis cotula – psi rumień.

27. Item **Amarum dulce – blotny blusz.**

28. Item **Ambrosiana – crwawnyk.** Szymon: Ambrosia – krwawnik; Hieronim: Ambrosiana – żółcień albo nagietek; Siennik: Ambrosiana – szałwia.

29. Item **Ardema est semen urtice.**

30. Item **Artimillum – ber.** Szymon: Artumillium – ber.

31. Item **Arillus – peczky**⁶³.

⁶¹ *Opich* jako gatunek pietruszki notowany jest w słowniku zaginionej polszczyzny, zob. *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, red. F. Wysocka, oprac. E. Deptuchowa, Kraków 2003, s. 202.

⁶² T. Skubalanka przytacza *wrotycz* jako nazwę całkowicie zapomnianą. Wyjaśnia, że nazwą tą określano roślinę *Atanasia*, czyli wrotycz pospolity, zob. T. Skubalanka, *Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio FF” 2009, t. 27, s. 52, 133.

⁶³ Nie występuje w cytowanych zabytkach. Według słownika zaginionej polszczyzny może chodzić o pestki (pecka, pocka – pestka), zob. *Mały słownik...*, s. 220.

32. Item **Absintium – pyolun**. Rkps 132: Absinthium – pyolyn; Ossol.: Absinthium – pyolun; Wied.: Absinthium – pyolum; Szymon: Absynthium – piolyn; Hieronim, Antonius: Absinthus – piołun; Marcin: Absinthum Romanum seu Rusticum – piołun pospolity.

33. Item **Arthemasia est item Agrimonia**⁶⁴. Baw.: Artemisia – bilicza alias cernobyl; Ossol., Wied.: Artemisia – bylicza; Falimirz: bylica (bez polskiego odpowiednika); Szymon: Arthemisia – bylicza; Hieronim: Arthimesia – bylicza; Marcin: Artemesia Valentina – bylica; Spólnik: Artemisia absintium – bylica piołun; Kamper-Warejko: Artemisia abrotanum – bylica boże drzewko.

De B

34. **Barrochium – myodunka**⁶⁵.

35. **Bethonica – bukwyca**. Rkps 132: Bethonyca – bucwyca; Baw.: Bethonica – bukwicza; Ossol.: Betonica – bukwyca; Wels: Bethonica – bukwyca; Wied.: Betonica – bugwyca; Szymon: Betonica – bukwicza; Hieronim: Betonica – ziele bulwicza; Antonius, Siennik: Betonica – bulwica; Marcin: Betonica, Vetonica – bukwicza; Spólnik: Betonica officinalis – bukwicza zwyczajna.

36. **Buglossa – wołowy język**. Rkps 132, Baw.: Buglossa – wołowi yazyk; Wels: Buglossa – wołowy yezyk; Ossol.: Buglossa – wołowy yazyk; Wied.: Buglossa – wołowy yazyk; Szymon: Buglossa – wołowy język, nos autem capimus miódunki; Hieronim: Buglossa – wołowy język albo wieleza miódunka; Antonius, Siennik: Buglossa – wołowy język albo wielka miódunka.

37. **Barrotum, melissa – royownik**.

38. **Barba hircina – kozya brothka**. Rkps 132: Barba hirci – łannik; Ossol.: Barba hirci – lanik; Marcin: Barba capri – koziabroda.

39. **Barba iovis – korzanka**. Rkps 132: Barba iovis – netrzyesk; Ossol.: Barba iovis – nietrzesk vel royownik; Szymon: Barba iovis – rojownik.

40. **Bancia – pasternak**. Rkps 132: Baucia – pasternąk; Szymon: Bancia – marchew.

41. **Balsamita – kobyła myotła**. Baw.: Balsamita – velka matha; Rkps 132: Balsamita – wodna myathka; Ossol.: Balsamita – wodna myethka; Szymon: Balsamita – wodna miętka.

42. Item **Blademonia – olesznyk**⁶⁶.

43. Item **Bedagar – spyk**. Wied.: Bedagar – kostropest; Rkps 132: Bedagar⁶⁷.

44. Item **Beta – psya loboda**.

45. Item **Byblus – sythowye**.

⁶⁴ Por. poz. 6.

⁶⁵ W tym znaczeniu występuje tylko w rękopisie A. VI. 7. A. Spólnik podaje, że miódunka to melisa lekarska (pszczelnik, rojownik), zob. eadem, *op. cit.*, s. 30. Por. poz. 37.

⁶⁶ Por. poz. 92 i 221. A. Spólnik tłumaczy olesznic jako koper swojski, zob. eadem, *op. cit.*, s. 19.

⁶⁷ Oprócz rękopisu praskiego występuje tylko w rkps 132 BJ, ale bez polskiego odpowiednika. Według J. Karłowicza *spyk* w języku czeskim to spina alba, czyli kostropest.

46. Item **Britonya – przest[amp]**. Rkps 132: Bryonia – oszeth; Ossol.: Brionia – przestamp; Wels: Brionia – przestęp; Wied.: Bryonia – przesthap; Szymon: Bronia – przestęp.

47. Item **Buffalium – maszlosz**⁶⁸.

48. Item **Bucalion – wołowe oko**. Marcin: Buphtalhmos, Bovis oculus – wołowe oko; Spólnik: Anthemis tinctoria (rumień żółty) – wołowe oko.

49. Item **Busula pastoris – jygielnyk**⁶⁹. Wied.: Bursa pastoris – kokoszka.

De C

50. **Ciconia – plona japlka**. Rkps 132: Citonia – plonna yablca; Szymon: Cyconia – pigwy; Antonius: Cydonia malus – pygwa; Siennik: Cigonia mala – pygwy; Spólnik: Cydonia vulgaris – pigwa pospolita.

51. **Cathula – rумыen smyrdziący**. Rkps 132: Cacula – pszy romyen; Falimirz, Szymon, Siennik: Cotula fetida – psi rumień.

52. **Cucumer domesticus – thykwa**. Rkps 132: Cucumer – thykwa; Wied., Siennik: Cucumer – ogórek.

53. **Calamentum – byala loboda vel myathka**. Baw.: Calamentum – mątha; Ossol.: Calamentum – polna myethka, byala lebyodka; Rkps 132: Calamentum – plona myathca; Wied.: Calamentum – byala lebyothka; Szymon: Calamentum – biała lebiothka; Hieronim: Calamentum – kamienna lebioda; Siennik: Calamentum – biała lebioda; Marcin: Calamentum, Calaminta nepota – biała lebiodka.

54. **Carmanius – wyelky lopyan**.

55. **Costroicum – bobrowy stroy**. Szymon: Castoreum – bobrowy stroj.

56. **Camphora – camphor**. Rkps 132: Camfora – cafr; Falimirz: Kamphora; Hieronim: Kamphora.

57. **Celidonia – celidon**. Baw.: Celidonia – złotnik; Ossol.: Celidonia – żółty mlecz; Rkps 132: Celidonia – celidon; Wied.: Celidonia – ganya przedza; Szymon: Chelidonia – jaskółcze ziele; Hieronim: Celidonia – celidonia albo złotnik; Antonius: Chelidonium maius – celidonia, złotnik, jaskółcze ziele, gorzekwiat; Siennik: Celidonia – sandalina albo złotnik, albo jaskółcze gniazdo; Marcin: Chelidonium maius – Celidonia, jaskółcze ziele; Spólnik: Chelidonium maius – glistnik, jaskółcze ziele.

58. **Cucurbita – dluga thykwa**. Rkps 132: Cucurbita – glvcha thykwa; Ossol.: Cucurbita – kurbis, banya; Wied.: Cucurbita – banya; Szymon: Cucurbita – bania⁷⁰.

59. **Cerifolium – kyerbnyk sicut petrosily**. Rkps 132: Cerifolium – kerblyk vel trzebula.

⁶⁸ Zapewne chodzi o gatunek rozchodnika zwany masło lub kanie masło, zob. *Mały słownik...*, s. 132. W innych cytowanych wyżej zabytkach nie występuje.

⁶⁹ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. W niektórych zabytkach, np. u Szymona z Łowicza, występuje *Bursa pastoris*, ale oznacza tesznik, co w naszym rękopisie oznaczono jako *Filipendula* (zob. poz. 123).

⁷⁰ Odczyt J. Karłowicza jako *Cuspita* należy uznać za błędny.

60. **Centaurea – zymnna zolcz.** Baw.: Centaruea – zemnazolcz; Rkps 132: Centaurea – zemyezlucz; Ossol.: Centaurea – drogosloth; Wied.: Centaurea – centarya; Szymon, Hieronim, Siennik: Centaurea – centurza; Marcin: Centaureum maius – Centurza wielka; Kamper-Warejko: Centuria – tysiącznik pospolity, go-ryczka, żółc ziemna.

61. **Cicuta – bolerkaw** [!]. Rkps 132: Cicuta – boleglowa; Ossol.: Cicuta – swinya wesz, boleglow.

62. **Camomilla – rумыen.** Baw.: Camomilla – polsky romen; Ossol.: Camomilla – rумыen; Rkps 132: Camamilla – romyen; Wied.: Camomilla – romyen; Szymon: Chamomilla – rumien; Hieronim, Siennik: Camomilla – rumien; Antonius: Chamaemelum alias camomilla – rumień; Marcin: Chamaemelum, Camomilla – rumianek.

63. **Celifolium – trzebula**⁷¹. Szymon: Cerefolium – trzebula; Hieronim, Siennik: Cerifolium – trzebula; Spólnik: Anthriscus cerifolium – trzebnik, trzebula.

64. **Cyperus – polny galgan.** Rkps 132: Cyperus – ostryes; Szymon: Cyperus – cyperowe korzenie; Hieronim: Cyperus – wodny ostrysz; Siennik: Cyperus – wodny ostrzysz.

65. **Celidonia maior – marzana**⁷². Rkps 132: Celidonia – celydon.

66. **Colubrina – wężownik**⁷³. Rkps 132: Coluberna – gadowe zyele; Szymon, Siennik: Colubrina – wężownik.

67. **Cicuta – swynna weszch.** Rkps 132: Cicuta – boleglowa; Falimirz, Hieronim, Antonius: Cicuta – swynna wesz; Szymon, Siennik: Cicuta – swynna wesz; Marcin: Cicuta – weszka, świńska wesz⁷⁴.

68. **Coriandrum – corandr, pyeprzyk.** Rkps 132: Coriandrum – coriandr; Wied.: Coriandrum – coriander; Szymon: Coriandrum – koriander, pieprzyk; Hieronim: Coriandrum – koriander; Siennik: Coriandrum – kolendra; Marcin: Coriandrum, Corion – korjander, polski pieprz; Kamper-Warejko: Coriandrum – koriander, kolendra; Spólnik: Coriandrum sativum – kolendra siewna, pieprzyk, polski pieprz.

69. **Cicerea – zolczey.** Rkps 132: Cicorea – swinsky chleb; Ossol.: Cicorea – zolczen lub podroznik, zankyel; Wels: Cicorea – podroschnyk; Wied.: Cocorea – poddrosnyk; Marcin: Cicer – włoski groch.

70. **Cicitusus – wrosz**⁷⁵.

71. **Corpion est medium sambuci.**

72. **Capiplasta sunt folia sambuci.**

⁷¹ Por. poz. 246.

⁷² Por. poz. 57.

⁷³ Por. poz. 91 i 224.

⁷⁴ Por. poz. 61. Świnia wesz, cicuta to szalej, blekot, szczwół płamisty, lulek czarny, zob. J. Kamper-Warejko, *op. cit.*, s. 137; A. Spólnik, *op. cit.*, s. 29.

⁷⁵ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. J. Karłowicz przypuszczał, że chodzi o wrzos, ale w znaczeniu wrześni, czyli tamaryszku, zob. idem, *op. cit.*, s. 172.

73. **Calculus agrestis – capusta polna.**

74. **Capillus veneris – Mathki Bozey włosky.** Baw.: (na marginesie) Matki Bozey włoski; Ossol.: Capillus veneris – modrek; Wied.: Capillus veneris – mathky bozey włoszky; Szymon: Capillus veneris – Panny Mariey włoski; Hieronim, Marcin: Capillus veneris – Matki Bożej włoski; Siennik: Capillus veneris – Matki Boskiej włoski.

75. **Centaurea – gyszthnyk⁷⁶.**76. **Caries – czyrwothorzyna.**

77. **Cartanus – polszky shafran.** Rkps 132: Cartamus – krocosz; Ossol.: Cartamus – krokosz; Wied.: Cantanuz – crokosz; Szymon: Carthamum – krokos; Hieronim: Cartamus – domowy szafran; Antonius: Cartamus sylvestrys – Panny Mariey oset; Siennik: Cartamus – krokos; Kamper-Warejko: Carthamus, czyli szafran polny, krokosz.

78. **Coloqintida – czyrvona czebula.** Rkps 132: Colloquintida – gorzka czebula; Ossol.: Colofonia, Coloquintida – cibula gorzka; Siennik: Coloquintida – bańka albo zamorskie jabłko.

79. Item **Calstrapa – ostroszky.** Szymon: Calcatripa – ostroszki.

80. Item **Canabella – conopka.** Ossol.: Canapus – konopye; Hieronim: Canapuis – konop; Antonius: Canabis – konop; Siennik: Cannabis – konop; Marcin: Canabis, Canabon – konopie; Spólnik: Canabis sativa – konopie siewne, konopia; Kamper-Warejko: Cannabis – konopie.

81. Item **Canotus – czytwar⁷⁷.**82. Item **Capitanus – glowacz.**83. Item **Carieta – polny pasternak⁷⁸.**84. Item **Cera regine – jarzaczy woszcz.** Marcin: Virginea cera – wosk jarzący.

De D

85. **Diptimus – przesthap⁷⁹.**

86. **Diptamus – romanowwo zyele.** Rkps 132: Diptamus – trzemdala alias gelynye korzenye; Ossol.: Diptamus – gyeleniye korzenye, tremdala, trzemdala; Wied., Falimirz, Heronim: Diptamus – trzemdala; Szymon: Diptamus – dyptam.

87. **Danais – szvynak⁸⁰.**88. **Deremica – crowka.**89. **Diapentica – czarnoglow.**90. **Digittus veneris – psy jazyk.** Szymon: psy jazyk – Cinoglossa.

⁷⁶ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. A. Spólnik wymienia glistnik jako jaskółcze ziele, ale nazywa je *Chelidonium maius*, zob. eadem, *op. cit.*, s. 18. Podobnie T. Skubalanka: *Chelidonium maius* – glistnik, ziele od brodawek, zob. eadem, *op. cit.*, s. 134. Por. poz. 57 i 65.

⁷⁷ Cytwar jako *Canotus* występuje tylko w rękopisie praskim. Roślina była szerzej znana pod nazwą *Zuduarium*. Por. poz. 260.

⁷⁸ Por. poz. 40.

⁷⁹ Por. poz. 20.

⁸⁰ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. Według słownika zaginionej polszczyzny świniakiem nazywano marchew zwyczajną, zob. *Mały słownik...*, s. 333.

91. **Dydraganta – vazownyk**. Rkps 132: Dragantea – gadowe zyele; Ossol.: Dragantea – wężownik, gadowe zyele; Wels: Dragunthea – wezynyec; Szymon: Dragantea – wężownik.

De E

92. **Eleborus – olesnyk**⁸¹. Baw.: Eleborus – swyantego ducha corzenye.

93. **Eleborus alba – czemyrzyca**. Rkps 132: Eleborus albus – kychawka; Ossol.: Eleborus – czemyrzyca; Wels: Eleborus albus – czemyrzica; Wied.: Elleborus albus – czemyrzyca; Szymon: Helleborus albus – czemyrzyca biała; Hieronim, Antonius, Siennik: Elleborus albus – ciemyrzyca biała; Marcin: Eleboron album – ciemyrzyca biała.

94. **Eleborus Niger – szwyathowo ducha zyele**. Rkps 132: Eleborus Niger – czarny korzeń; Wels: Eleborus Niger – horzekquiat; Wied.: Elleborus Niger – czemyrzyca; Szymon: Helleborus Niger – czemyrzyca czarna; Hieronim, Antonius, Siennik: Elleborus Niger – ciemyrzyca czarna; Marcin: Eleboron Melan – ciemyrzyca czarna.

95. **Epatica – hubycze**⁸². Wied.: Epatica – wathrobye szyele.

96. **Eruca – byala gorczyca**. Rkps 132: Eruca – byala horczyca; Ossol.: Eruca – byala gorczyca; Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik: Eruca – biała gorczyca; Marcin: Eruca – biała gorczyca.

97. **Eleborum – goriczka**⁸³.

98. **Ebulus – chebdzye**. Rkps 132: Ebulus – chebd; Ossol.: Ebulus – chebdzye, chebd; Wels: Chebd – ebula; Falimirz, Hieronim, Antonius, Siennik: Ebulus – chebd; Szymon: Ebulus – omanchebd; Spólnik: Ebulus sambucus – hebd, dziki bez.

99. **Edera – bluszcz**. Baw.: Edera – brzestan; Ossol.: Edera – bluszcz; Wied.: Edera bluszcz; Falimirz: Edera – bluszcz (Edera arborea – bluszcz drzewny); Szymon: Edera terrestris – bluszcz ziemny albo kundram (Edera arborea – bluszcz drzewiany); Hieronim: Edera terrestris – bluszcz; Siennik: Edera terrestris – kurdwan, Hedera – bluszcz; Spólnik: Hedera helix – bluszcz pospolity.

100. **Endivia – zivy mleszcz**. Ossol.: Endivia – mały mlec, czerwał; Rkps 132: Endivia – czerwał; Wied.: Endivia – szuyny mlec; Falimirz: Endivia – mlec; Szymon, Hieronim, Siennik, Marcin: Endivia – wysoki mlec.

101. **Epatica – maiownyk**. Rkps 132: Epatica – bdly hubicze; Szymon: Epatica – wątrobnie ziele albo dziewięciernik; Hieronim: Epatica – majownik albo wątrobnie ziele; Siennik: Epatica – wątrobnie ziele albo studziennik.

102. **Ezula – colovroczyecz**⁸⁴. Rkps 132: Ezula – kolowrotecz; Ossol.: Esula – schorzanka; Wels: Ezula – sosnka; Wied.: Esula minor – solnka.

⁸¹ Por. poz. 42.

⁸² Por. poz. 101.

⁸³ Por. poz. 132.

⁸⁴ J. Karłowicz odczytał błędnie jako *Eruca*. Według słownika zaginionej polszczyzny kolowrociec to gatunek wilczomleczka, zob. *Mały słownik...*, s. 103.

103. **Egalus – cruzyenycza**⁸⁵.

104. **Erbrum – coszthrzewa**.

105. **Eufrasia – szwyeczky alias ptaszya oczka**. Baw.: Eufrasia – ambroska; Rkps 132: Eufrasia – ambroszye; Ossol.: Eufrasia – ambroszye vel ptasse oczka; Falimirz, Siennik: Eufrasia – świeczki; Szymon: Eufragia – świeczki; Antonius: Euphragia, Euphrasia – świeczki; Spólnik: Euphrasia – świetlik, świeczki, ptassa oczka.

De F

106. **Fenum grecum – boza thrawka**. Rkps 132: Ffenum grecum – rzeczne siano; Szymon: Fenugrecum – boża trawka; Antonius: Foenum Graecum – boża trawka; Siennik: Fenum grecum – bez polskiego odpowiednika; Marcin: Foenum graecum – krzyżyki, boża trawka; Kamper-Warejko: Trigonella foenum grecum, fenum grecum – kozieradka pospolita, boża trawka.

107. **Philipendula Sancti Johannis – thus**⁸⁶.

108. **Fabaria – bobrownik** [!]. Ossol., Szymon: Fabaria – bobownik; Rkps 132: Ffaba – bób.

109. **Farlaria – phirlethka**.

110. **Falcula – szyrpyk**⁸⁷.

111. **Fragaria – pozemki**. Wied.: Fragaria – posemki; Szymon: Fragaria – pozimki; Hieronim, Antonius, Siennik: Fragaria – poziomki; Marcin: Fraga, Fragaria – poziomki; Spólnik: Fragaria vesca – poziomka pospolita.

112. **Flos amoris – sarlath vel waszylek**. Szymon: Flos amoris – brunath.

113. **Flos leticie – nasszyżrzal**⁸⁸. Ossol.: Flos leticie – wasilek, nassiązał; Spólnik: Flos letitiae – kwiat radości.

114. **Fuga demonis – tho yesth** (?).

115. **Fistula pastorum – polne kadzidło**. Falimirz, Hieronim: Fistula pastoris – bzdziucha; Siennik: Fistula pastoris – wodna babka.

116. **Feniculum – włoszky kopr**. Rkps 132: Ffeniculum – włosky kopr; Wels: Fenicula – włosky kopr; Wied.: Feniculus – włoszky kopr; Falimirz, Hieronim, Antonius, Siennik: Feniculus – włoski kopr; Szymon: Feniculum – włoski kopr; Marcin: Faeniculus – wielki kopr; Kamper-Warejko: Foeniculum – fenikuł włoski, koper włoski.

117. **Filix – paproc**. Ossol.: Filex – paproc; Wels: Filix – paproc; Falimirz, Antonius, Hieronim, Siennik: Filix – paproć; Szymon: Filix – paproc; Marcin: Filix pteris – polna paproć.

⁸⁵ Trudne polskie słowo sprawiło problem kopiście. Zapisał początkowo *Cruzyyna*, po czym zamazał sylabę *na* i dopisał *enyczya*. Według słownika zaginionej polszczyzny może to być krużyczek, czyli dzbanuszek, zob. *Mały słownik...*, s. 111.

⁸⁶ J. Karłowicz uznał, że obie nazwy: *Philipendula Sancti Johannis* i *Filipendula* oznaczają roślinę zwaną tesznik i pominął słowo *thus*, oznaczające kadzidło. Por. poz. 123.

⁸⁷ Słowo pominięte w edycji J. Karłowicza.

⁸⁸ Nasiężzał to rodzaj paproci, której przypisywano czarodziejskie właściwości. *Flos letitie* – „kwiat radości” miał mieć moc zjednywania miłości, zob. A. Spólnik, *op. cit.*, s. 97.

118. **Fumus terre – polna rutha.** Baw.: Fumus terre – polna ruta; Ossol.: Fumus terre – zayancza ruta; Rkps 132: Ffumus terre – polna rutha; Wied., Falimirz, Hieronim, Siennik: Fumus terre – polna rutha; Szymon: Fumusterre – polna ruta; Kamper-Warejko: Fumus terre – dymnica pospolita (ruta polna).

119. **Flamula – jaskyer.** Ossol.: Famula – yaszkie; Falimirz: Flammula – jaskier; Szymon: Flamula – jaskier; Hieronim: Flamula – jaskier; Spólnik: Ranunculus flammula – jaskier płomiennik.

120. **Fenum tectorum – korunky.**

121. **Filaga – molnyk.**

122. **Filantropus – swynky.**

123. **Filipendula – thesznyk.** Baw.: Filipendula – truzebnik; Ossol.: Filipendula – gundram, przerwipec; Wels: Filipendula – thesznyk; Rkps 132: Ffilipendula: zebnyk vel trzewnik; Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik: Filipendula – orzeszki; Antonius: Filipendula – orzeszki, przełomikamień, quibusquam tessnik; Marcin: Filipendula – Złamikamień, Panny Marii kropidło, teszlik.

124. **Fruqnaria – cotowy noctet.**

De G

125. **Gamandrea – cumdram.**

126. **Galerania – grzybyenye.**

127. **Graciosa – polny polej.** Spólnik: Mentha pulegium – mięta polej.

128. **Galli triticus – polna salvia.** Rkps 132: Gallitricum – płonna szałwia; Wied.: Galetricum – kuroszylep; Falimirz: Galletricum – bez polskiego odpowiednika.

129. **Grana solis – wroble prosszo.** Rkps 132: Granum solis – bez polskiego odpowiednika; Wied.: Grana solis – wrople proso; Falimirz, Hieronim: Grana-solis – wróble proso; Szymon: Grana solis – wróble proso; Siennik: Granosolis – wróble proso.

130. **Granaria – ostrzycza.** Szymon: Gramen – turzowa trawa.

131. **Grandeis – zywyecz.**

132. **Gennana [!] – goryczka.** Baw., Ossol., Szymon: Genciana – goryczka; Wied., Spólnik: Genciana – goryczka.

133. **Grandiolus – myeczykowye.** Ossol.: Glandiolus – myeczykowye; Szymon: Gladiolus – mieczyk.

134. **Gariofolii – goszdzyky.** Ossol.: Cariofolus – gozdzyk; Rkps 132: Gariofolii – hrzebyczkowie; Wied.: Gariofolii – goszdzyky; Falimirz: Gariofolii – gwoździki; Szymon: Gariofolii – goździki; Hieronim: Gariofolii – goździki; Siennik: Garyophylli silvestris – goździki polne; Marcin: Gariophilii flos – gwoździki.

De H

135. **Hermodactillus – paluchy.** Rkps 132: Hermodactilus – herba Sancti Johannis; Wied.: Hermodactulus – paluchy; Falimirz, Hieronim: Hermodactillus – paluchy; Marcin: Hermodactilus mercuri – paluchy.

136. **Herba Petri – curoszlep.** Falimirz: Herba paralisiss – paralizowe ziele; Szymon: Herba S. Petri – komunicza, herba paralisiss; Marcin: Herba paralisiss, Herba S. Petri – paraliżowe ziele.

137. **Herba consolidata – kosthywal**⁸⁹.

De I

138. **Iusquianum – byelun.** Baw.: Iusquianum – byelon; Ossol.: Iusquianum – byelun; Wied.: Iusquinus – byelon; Falimirz: Iusquianus – bielun; Szymon: Iusciamus – bieluń.

139. **Ipicium / I pion / Fumus terre – polna rutha.** Ossol.: Ipericon – zwonyecz; Wied.: Ipericonis – szwonyecz; Szymon: Ipericon – dzwonki⁹⁰.

De J

140. **Jgnida – zagawycza**⁹¹.

141. **Jreos – cossaczyecz.** Ossol.: Ireos acorus – koszaczczec; Wels: Iris – kosaczyecz vel olesznyk; Wied.: Ireos – myeczyk; Falimirz: Ireos vel Iris – kosaciecz; Szymon: Iris – kosaciec, Ireos – fiołkowy korzeń; Hieronim: Ireos vel Iris – kosaciecz; Kamper-Warejko: Iris – kosaciec.

142. **Jringus – dzyewyąszil.** Ossol.: Iringus centum capita – sztogłow albo mikołajek; Wels: Iringus – mykolayky; Wied.: Iringus – mikolayek; Falimirz, Szymon, Hieronim: Iringus – mikołajek.

143. **Jacea nigra – przestrzelon.** Szymon: Iacea nigra – przestrzelon.

144. **Jrangus – strupownyk.**

145. **Jreos est species lily et flos castitatis alias fiołkowy korzen.** Falimirz: Illisillirica – fiołkowy korzeń; Hieronim: Irisillirica – fiołkowy korzeń.

Item de K

146. **Kykyelky – myechownycze**⁹².

De L

147. **Leopocium – zayączy lupyen.**

148. **Lactuca – loczyca.** Ossol., Rkps 132: Lactuca – loczyga; Wied.: Lactuca – wlocząga; Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius: Lactuca – sałata; Siennik:

⁸⁹ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. A. Spólnik wyjaśnia, że chodzi o żywokost lekarski (kosztywał, ziwokost), zob. eadem, *op. cit.*, s. 54, 84. Także według słownika zaginionej polszczyzny kosztywał to gatunek żywokostu, zob. *Mały słownik...*, s. 106.

⁹⁰ Por. poz. 118.

⁹¹ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. A. Spólnik podaje, że jest to żagawica, czyli pokrzywa żegawka (*Urtica urens*), zob. eadem, *op. cit.*, s. 39, 69.

⁹² J. Karłowicz umieszcza je jako dalszy ciąg *Ireos*, czyli fiołkowych korzeni, natomiast J. Rostański uważa, że słowo to wpisano przez pomyłkę z arabskiego *alkekengi*, zob. idem, *Średniowieczna historia naturalna...*, t. 2, s. 178, przyp. 1. Jednak A. Spólnik udowadnia, że chodzi o miechunki, mechowice, czyli psie wiśnie, zob. eadem, *op. cit.*, s. 30, 79.

Lactuca – sałata ogrodna; Marcin: Lactuca sativa – laktuka siana; Spólnik: Lactuca sativa – sałata siewna, laktuka, łoczyga, sałata.

149. **Laurus – bobkowe drzewo.** Ossol.: Laureus – bobek; Rkps 132: Laurus – bobcowe korzenie; Szymon, Siennik: Laurus – bobek; Kamper-Warejko: Laurus – bobkowe drzewo.

150. **Lauriola – wylcze lyko.** Baw.: Laureola – wilcze liko; Ossol.: Laureola – wylcze lyko; Rkps 132, Wied.: Laureola – wylcze lyco; Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik: Laureola – wilcze tyko.

151. **Lolium – kąkol.** Ossol.: Lolium – kąkol; Rkps 132: Lolium – kąkol; Szymon, Marcin: Lolium – kąkol.

152. **Lapacium – kobyły szczaw.** Rkps 132: Lapacium acutum – konsky szczaw; Wels: Lappacium – lopyan / Lappacium acutum – kobily szczaw; Ossol.: Lupacion – lopyan / Lapatium acutum – kobyli szczaw; Wied.: Lapacium acutum – kobyły szczaph; Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik: Lappacium acutum – kobyli szczaw; Marcin: Lapaton – szczaw albo kobyli szczaw.

153. **Lolius – kosztrzewa.**

154. **Lunatica – myeszanczyk.** Falimirz: Kalendula – miesięcznik⁹³.

155. **Labulla – Marie mlecz.** Spólnik: Silybum Marianum – ostropest, marie mlecz, oset Panny Marii.

156. **Lagopedia – zająca stopka.**

157. **Lustrago – zyeleszyk.**

158. **Levisticus – lubszczyk.** Ossol.: Levisticus – lubszczyk; Wels: Levistica – lubszczyk; Wied.: Levisticus – lupyeszczek; Falimirz: Levisticus – lubszczyk; Szymon: Levisticum – lubszczyk; Hieronim, Siennik, Marcin: Levisticus – lubczyk; Kamper-Warejko: Levisticum – lubczyk.

159. **Liquiricia – lacticia.** Ossol.: Liquericium – lakrycja; Baw.: Liquiricia – lekociczka; Rkps 132: Liquiricium – lekorzyce; Falimirz: Liquiricium – lakricija; Szymon: Liquiricia – lacticia; Hieronim, Siennik: Liquiricium – lacticia.

160. **Lupinus – wylczy groch.** Ossol.: Lupians – wylczy mak; Rkps 132: Lupinus – wilczy mak; Szymon: Lupinaria – wilcza stopa; Siennik: Lupinus – wilczy groch.

De M

161. **Malva – szlax polny.** Ossol., Rkps 132, Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius: Malva – szlax; Wels: Malva – schlass; Wied.: Malva – szlax; Siennik: Malva hortensis – szlax; Marcin: Malva hotulana – polny szlax; Spólnik: Malva silvestris – szlax dziki.

⁹³ W tej formie występuje tylko w rękopisie praskim. Według słownika zaginionej polszczyzny miesięcznik to podejrzany księżycowy, zob. *Mały słownik...*, s. 136. A. Spólnik dodaje, że miesięcznik to podejrzony księżycowy, czyli rodzaj paproci, zob. eadem, *op. cit.*, s. 37–38, 90.

162. **Marubium – schantha**. Rkps 132: Marubium – glucha pocrzywa; Wied.: Marubium – szantha; Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik: Marubium – szanta; Antonius: Marrubium – santa; Marcin: Marrubium – szanta.

163. **Morsus galine – kuroszlep**⁹⁴. Rkps 132: Morsus galine – kurze drzewo; Falimirz: Morsus gallinae sive Anagallus – niedośpiałek; Hieronim: Morsus galline – niedośpiałek; Siennik: Morsus galine – murzec; Marcin: Morsus gallinae – kuroślep.

164. **Malacitonia – pygwy**⁹⁵. Rkps 132: Mala citonia – gdule; Ossol.: Malacithonia – lesznya yablka.

165. **Maiorana – maioran**. Rkps 132: Maiorana – majoran; Wels: Maiorana – maruna; Falimirz: Maiorana – maioran; Szymon: Maiorana – majoran; Hieronim, Siennik: Maiorana – majeran; Marcin: Maierana – majeran; Spólnik: Origanum maiorana – majeran ogrodowy, majeranek; Kamper-Warejko: Origanum majerana – maioran, majeranek ogrodowy.

166. **Malagranata – rayska jablka**. Rkps 132: Malagranat – rayskye yablko; Ossol.: Malagranatus – włoskie yablko.

167. **Mercurialis – szrzebrnyk**. Ossol.: Mercurialis – sryrbryk, szczecina; Rkps 132: Mercurialis – bez polskiego odpowiednika; Wied.: Mercurialis – szczyrzyca; Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius, Siennik: Mercurialis – szczyr; Marcin: Mercurialis – merkurjał, szczyr; Spólnik: Mercurialis – szczyr, szczyrzyca, merkuriał, srebrnik.

168. **Mellilorum – myodunka**⁹⁶. Rkps 132: Mellilotum – bez polskiego odpowiednika; Ossol.: Mellilotum – zolthy konyk; Wied.: Melilotum – noszdrzek; Falimirz: mellilotum – nostrzeg; Szymon: Mellilotum – nostrzec; Spólnik: Mellilotus – nostrzyk, nostrzyk żółty, medownicza.

169. **Mimina – myechnagrobyech**⁹⁷.

170. **Millefolium – crwawnyk**. Ossol., Rkps 132, Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius, Siennik, Marcin: Millefolium – krwawnik; Wied.: Mylefolium – crwawnyk, Spólnik: Achillea millefolium – krwawnik pospolity.

171. **Mellicratum – kyerstrąg**⁹⁸.

172. **Menta – myathka**. Ossol.: Menten – powoy; Falimirz: Mentha – mietła; Szymon: Menta – miętka; Hieronim, Siennik: Mentha – mietka; Antonius: Mentha – mietła; Kamper-Warejko: Mentha – miętka, mięta.

173. **Menta crispa – cądzierzawyecz**. Ossol.: Mentha crispa – kadzierzawa myethka; Rkps 132: Menta crispa – balsam; Antonius: Mentha crispa seu sativa – kedzierzawa mietła; Spólnik: Malva crispa – ślaz kędzierzawy, kędzierzawiec.

⁹⁴ Por. poz. 136.

⁹⁵ Por. poz. 50.

⁹⁶ Por. poz. 16.

⁹⁷ Nazwa *mech nagrobny* występuje tylko w rękopisie praskim. Prawdopodobnie jednoznaczny z określeniem *mumia*, występującym u Falimirza, zob. idem, *op. cit.*, cap. 142, s. 89.

⁹⁸ Występuje tylko w rękopisie praskim. Według słownika zaginionej polszczyzny kiersztrąg to nazwa wiśniaku, zob. *Mały słownik...*, s. 107.

174. **Mandragora – pokrzyk.** Ossol., Wied., Falimirz, Szymon, Hieronim, Siennik, Marcin: Madragora – pokrzyk; Rkps 132: Mandragora – pupenyecz; Antonius: Mandragoras – pokrzyk.

175. **Mellissa – pszczelnyk.** Ossol.: Melissa – kadzidło; Rkps 132: Melissa – myodunka; Wied.: Melissa – pszczelnyk; Falimirz, Hieronim: Melissa – miodunka; Szymon: Melyssa – pszczelnik; Siennik: Melissa – polne kadzidło; Antonius: Melissa sylvestris – kadzidło polne; Marcin: Mellissa – matecznik albo pszczelnik; Kamper-Warejko: Melissa officinalis – pszczele ziele, miodunka, korzenie pszczelnikowe.

176. **Mirica – wrosz.**

De N

177. **Nenufar – stulikyeppek.** Rkps 132: Nenufar – stulykiew; Ossol.: Neufar – grzybyenye, stulikep; Wels: Nenufar – grzybiny; Wied.: Nenufar grzybye; Falimirz: Nenufar – grzybienie albo wodna lilia; Szymon, Hieronim, Siennik: Nenufar – grzybienie lub wodna lilia; Marcin: Nenufare – grzybienie.

178. **Nux vomica – wodny orzech.** Rkps 132: Nux vomica – bez polskiego odpowiednika; Antonius: Nux vomica – wronie oko.

179. **Narstucius – rzerzucha.** Ossol.: Nasturcium – rzerzucha; Rkps 132: Narsturcium – rzerzucha; Wied.: Nastrucium – rzessycha; Falimirz: Nasturcium ortulanum – rzeżucha; Szymon, Siennik: Nasturcium – rzeżucha; Antonius: Nasturtium – rzeżucha; Hieronim: Nasturcium hortulanum – rzeżucha; Marcin: Nasturcium – rzeżucha; Kamper-Warejko: Nasturtium silvestre – rzeżucha wodna.

180. **Nepeta – paprothka.** Szymon: Nepita – kocza miętka; Spólnik: Nepeta cataria – kocimiętka właściwa.

181. **Nepistrum – kocza myątha.**

182. **Nictinella – nostreg.**

183. **Nigellaria – vrony groth.**

184. **Nigella – kół alias czarny kmyn.** Ossol.: Nigella – czarnocha; Wied.: Nigella – Falimirz: Nigella – kółolica albo czarnucha; Szymon, Hieronim, Siennik: Nigella – czarnucha; Kamper-Warejko: Nigella sativa – czarnuszka siewna.

185. **Nucularia – podlasczky.**

De O

186. **Obstrucius – dzywoka capusta.**

187. **Oculus coracis – noctek.** Ossol.: Oculus cornicis – wronie oko; Falimirz: Oculus corui – wronie oko; Hieronim: Oculus corui – wronie oko.

188. **Origeron – przymyoth.** Falimirz: Origanum – lebioda; Spólnik: Erigeron – przymiotno.

189. **Orobus – ptasha wyka.** Ossol.: Orobus – wyka; Rkps 132: Orobus – bez polskiego odpowiednika.

190. **Olibanum – cadzydło.** Rkps 132: Olibanum – oley, byale kadzidło; Ossol.: Olibanum – byale kadzydło.

De Q

191. **Quisquilla** – wyelogrod.
 192. **Querculus maior** – **wyelka ozanka**. Baw.: Carnepitheos – welka ozenka et est quercula maior.
 193. **Querculus minor** – **mala ozanka**.
 194. **Quercus** – **dąb**. Falimirz, Hieronim, Siennik, Antonius: Quercus – dąb.

De P

195. **Passule** – **rozyanky**⁹⁹. Ossol.: Passule – rozyunki; Rkps 132: Passule – rzec-
 kie wino; Falimirz, Hieronim: Passule – greckie wino.
 196. **Palma** – **rokytha**. Rkps 132: Palma – rozyczka; Falimirz: Palma – Dłoń
 Kristowa; Antonius: Palmae Ramus – morska trzcina.
 197. **Pendy** – **dryak**.
 198. **Polipodius** – **paprociproch**. Rkps 132: Polipedium – osładycz; Baw.:
 Polipodium – osłodicz; Ossol., Wels: Polipodium – paprothka; Falimirz, Szymon,
 Hieronim, Siennik: Polipodium – paprotka; Spólnik: Polypodium vulgare – pa-
 protka zwyczajna.
 199. **Portulaca** – **curza noga**. Rkps 132: Portulata – psi pysk, szczyr; Falimirz,
 Hieronim: Portulaca – kurzanoga; Szymon, Marcin: Portulaca – kurza noga; Anto-
 nius: Portulaca – kurza noga, tłuste ziele; Siennik: Portulaca – kurzanoga albo kustos.
 200. **Porrum** – **por**. Ossol.: Porum – luk; Rkps 132, Wied.: Porrum – por;
 Falimirz, Hieronim: Porrum – lut; Szymon: Porrum – łuk; Antonius: Porrum ca-
 pitatum – ług; Spólnik: Allium porrum – por, luk, ług; Kamper-Warejko: Allium
 porrum – por, łuk.
 201. **Poemia** – **pywonia**. Rkps 132: Pyonia – piwonka; Wels: Peonia – pywo-
 nia; Wied.: Pionia – pywonya; Falimirz: Pionia – piwonia; Szymon, Hieronim,
 Antonius, Siennik, Marcin: Peonia – piwonia.
 202. **Polimen** – **mal**¹⁰⁰.
 203. **Palma Christi** – **Boza rączka**. Szymon: Palma Christi – rączki; Hieronim:
 Palma Cristi – dłoń Crystowa; Siennik: Palma Christi – rączki albo Chrystowa dłoń.
 204. **Palapagium** – **barwynek**.
 205. **Pigamen** – **rutha**¹⁰¹.
 206. **Purzago** – **czyszczycz**.
 207. **Pollicio** – **wodnyk aperit scans** [?]¹⁰².

⁹⁹ Kopista pierwotnie zapisał *Prassule* i tak odpisał je J. Karłowicz, nie zauważając, że literka *r* została przekreślona. Według słownika zaginionej polszczyzny rozyinka (rodzenka) to rodzyinka, zob. *Mały słownik...*, s. 284.

¹⁰⁰ Słowo pominięte w edycji J. Karłowicza. Być może miało to związek z jego wątpliwościami dotyczącymi prawidłowego odczytu (*mal* czy *mak*), co wyraził w opisie tego fragmentu, zob. idem, *op. cit.*, s. 161. W oryginale zapisano bez wątpienia *mal*.

¹⁰¹ Por. poz. 118.

¹⁰² Sformułowanie niejasne. *Pollicio* jako wodnik występuje tylko w rękopisie praskim.

208. **Plantago maior – palka**. Ossol., Szymon: Plantago – babka; Wels: Plantago – bapka; Antonius: Plantago maior – babka, kosmata babka; Spólnik: Typha latifolia – pałka szerokolistna, pałka, kijki, palma wodna, pałki wodne.

209. **Pedicularis – wszelnyk**.

210. **Penthadactillus – szwyatwego Jana rączka**.

211. **Persica – brzoszkynia**. Ossol.: Persica – broskynia, brzoskynia; Rkps 132: Persica – broskynia; Falimirz: Persicus – brzostinia; Szymon: Persicaria – rdest; Hieronim: Persicus – brzoskinia; Antonius: Persicus – brostwinia.

212. **Picopeda – sroczanoga**.

213. **Pinaria – borowka**. Szymon: Pinaria – borowka.

214. **Picella – smolky**. Szymon: Picella – smolky.

215. **Parsium – marthva pokrzywa**.

De R

216. **Rafanus maior – chrzan**. Rkps 132: Raphanus maior – rzodkiew; Ossol.: Raphanus – rzotkiw; Falimirz: Raffanus – rzodkiew; Szymon: Raphanus maior – chrzan, Raphanus minor – rzodkiew; Antonius: Raphanus – rzodkiew, chrzan; Siennik: Raphanus – rzodkiew, Raphanus maior – chrzan; Marcin: Rafanus radix maior – chrzan.

217. **Raminum – wyelky glog vel osset**.

218. **Radix lily – cossaczyecz**. Baw.: Radix lili – kosatecz.

219. **Raninus – ostrozyna**¹⁰³.

220. **Rostila – roznyk**¹⁰⁴.

221. **Rubustrum – oleszyk**¹⁰⁵.

De S

222. **Somniferum – kopr**¹⁰⁶.

223. **Saxifraga – sancte Marie szlaz**. Rkps 132: Saxifraga – swyanthey Marzey slasz; Wied.: Saxifragia – kamienne szyele; Szymon: Saxifraga – złamikamien; Antonius: Saxifraga rubea – Panny Maryi włosy.

224. **Serpentina – vazownyk**¹⁰⁷. Rkps 132: Serpentaria alias Serpentina – duszka; Ossol.: Serpentina – wazownyk; Baw.: Serpentina – wezownyk (na marginesie); Wied.: Serpentaria – wasownyk; Falimirz: Serpentaria – węzownik; Hieronim: Serpentaria – wezownik; Marcin: Serpentina – węzownik.

225. **Serpillum – maczyerza dusca**. Baw., Rkps 132, Wied.: Serpillum – maczerza duszka; Ossol.: Serpillum – madzerza duska; Falimirz, Szymon, Hieronim: Serpillum – macierza duszka; Antonius: Serpilla – macierza duszka.

¹⁰³ Por. poz. 79.

¹⁰⁴ J. Karłowicz utożsamia roznyk z rosiczką, zob. idem, *op. cit.*, s. 167.

¹⁰⁵ Por. poz. 42 i 92.

¹⁰⁶ Por. poz. 9.

¹⁰⁷ Por. poz. 66 i 91.

226. **Spicuardus – nyetrassek.**
227. **Saturegia – czambr.** Ossol.: Saturegia – czambr; Rkps 132: Saturegia vel timbra – czambr; Falimirz: Saturegia – cząbr; Szymon: Satureja – cząbr; Spólnik: Satureja hortensis – cząber ogrodowy; Kamper-Warejko: Satureja hortensis.
228. **Spiryllus – boza brothka.**
229. **Semocena – smoley.**
230. **Sicomorus – swyrk.**
231. **Sape – mydło barszkye.** Ossol., Rkps 132, Falimirz, Hieronim: Sapo – mydło; Spólnik: Saponaria officinalis – mydło, mydlnica lekarska, piennik, psie mydło, mydlnik.
232. **Sanaria maior – crostawiecz.**
233. **Scabrosa – polna dryakyew.** Ossol.: Scabiosa – driakyew polna; Falimirz, Szymon, Marcin: Scabiosa – polna driakiew; Spólnik: Centaurea scabiosa – driakiew, chaber driakiewnik.
234. **Scariola – crows mlecz.** Rkps 132: Scariola – mlecz; Ossol.: Scariola – swyotheo Pyotra zele.
235. **Spatula fedida – kossanka.** Ossol.: Spatula fetida – rogozyna; Falimirz: Spaltuafetida – pałki.
236. **Serevella – clobuczky.**
237. **Severatica – zymozyelen**¹⁰⁸.
238. **Scicados citrinum – koczanki.** Ossol.: Scieados – koczanky; Falimirz: Sticados citri – koczenki żółte.
239. **Spica celtica – borzybab.** Ossol.: Spica celtica – moribaba; Falimirz: Spicaceltica – spica rzymska; Hieronim: Spica celtica – morzybaba.
240. **Sterica – jalowka.**
241. **Scolopendia – jeleni jazyk.** Rkps 132: Scolopendria – jeleni jaszky; Wied.: Scolopendria – yelenye yazyk; Falimirz, Szymon, Hieronim: Scolopendria – jeleni język; Spólnik: Scolopendrium vulgare – jęczycznik zwyczajny, jeleni język.
242. **Scrofularia – trądownyk.** Szymon, Siennik: Scrophularia – trądownik; Spólnik: Scrophularia nodosa – trądownik, martwa pokrzywa.
243. **Scabiosus – wrzodowe zyele.** Rkps 132: Scabiosa – kawijasz.
244. **Sponsa solis – słonecznyk.**
245. **Sinapistrum – pszya gorczycza**¹⁰⁹.

De T

246. **Therifolium – trzebula.**
247. **Trifolium – zajączy szczavik.** Ossol., Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius: Trifolium – konik; Siennik: Trifolium odoratum – narduszek; Marcin:

¹⁰⁸ Nazwa pominięta w edycji J. Karłowicza.

¹⁰⁹ Dopisane po nazwach objętych literą T.

Alleluia, Trifolium Acetosum, Panis cuculi – konik; Kamper-Warejko: Trifolium – konik, koniczyna.

248. **Thartorius est fex vini.**

249. **Tormentila – kurze zyele.** Ossol.: Tormentila – przerwipeł; Wels: Tormentilla – kurze zyele; Wied.: Tromentilla – pszeny pampier; Falimirz: Tormentila – przerwipeł; Szymon: Tormentila – kurze ziele; Hieronim: Tormentilla – przewipeł; Antonius: Tormentilla – kurze ziele, przerwipeł; Siennik, Marcin: Tormentilla – kurze ziele.

250. **Tamariscus – bagno.** Ossol.: Tamariscus – cysz; Rkps 132: Tamariscus – bez polskiego odpowiednika; Szymon: Tamariscus – bagno.

251. **Tapsus barbatus – dzewana.** Ossol.: Tapsus barbarus – dzewana; Wels: Tapsus barbatus – dzewana; Rkps 132: Tapsya – bez polskiego odpowiednika; Wied., Falimirz, Szymon, Hieronim, Marcin: Tapsus barbatus – dziewanna.

252. **Testiculi wlpis – kozelky.**

253. **Torquacia – luminoszh.**

De V

254. **Viscus quercinus – dąbowa jemyola.** Falimirz: Viscus – jemiola; Hieronim, Antonius, Siennik: Viscus – jemiola; Spólnik: Viscum album – jemiola.

255. **Valeriana – kozielek vel kozlek.** Baw.: Valeriana – koszek; Rkps 132: Valeriana – kozlek; Wels: Valeriana – koslek; Wied.: Valeriana – cossyelok; Falimirz, Szymon, Hieronim, Antonius, Siennik, Marcin: Valeriana – kozłek; Spólnik: Waleriana officinalis – kozłek, valerian, kozielek.

256. **Virga pastorum – szczothka vodna.** Ossol.: Virga pastoris – szczothky; Baw.: Virga pastorum – szcotka polna; Rkps 132: Virga pastoris – polna szczotka; Wels: Virga pastoris – szcoty; Wied.: Virga pastoris – szczotha; Falimirz: Virga pastoris – polna szcęc; Szymon: Virga pastoris – szczotki; Hieronim, Siennik: Virga pastoris – polna szcecz.

257. **Vermicularis – roschodnyk.** Baw.: Vermicularis – roschodnik; Ossol.: Vermicularis – roschodnyk; Rkps 132: Vermicularis – roschodnyk; Wied.: Vermiculari – roschotnyk; Szymon: Vermicularis – rozchodnik; Marcin: Vermicularis – roiownik.

258. **Viperaria – gadove zyele.**

259. **Viscella – lepyk.**

De Z

260. **Zuduarium – czythwar**¹¹⁰. Baw.: Zucarum – citwar; Ossol.: Zudarium – czythfar; Rkps 132: Zenduarium – czythwar; Szymon: Zeduarium – czythwar; Antonius: Zadura, Zaduara vulgo Zeduarium – czythwar.

¹¹⁰ Por. poz. 81.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta miasta Przemyśla, sygn. 3, 5, 6, 86.
Národní knihovna České republiky w Pradze, rkps VI. A. 7.
Biblioteka Narodowego Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie, Oddział Rzadkich Ksiąg, Starodruków i Rękopisów, rkps 10 III.

Źródła drukowane

- Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lithuaniae, 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae 1882 (*Monumenta Medii Aevi Historica*, t. 6).
Glosy i teksty polskie w XV-wiecznym rękopisie lekarskim ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej nr 132/60 akc., oprac. F. Wysocka, Wrocław–Warszawa 1971.
Stefan Falimirz, *O ziołach i mocy ich*, Cracoviae 1534.
Jan Karłowicz, *Łacińsko-polski słowniczek roślinny z zabytku przemyskiego*, „Prace Filologiczne” 1887, t. 2, z. 1, s. 143–174.
Marcin z Urzędowa, *Herbarz Polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarzy należących księgi dwoje [...]*, Cracoviae 1595.
Antonius Schneeberger, *Catalogus stirpium quarundam Latine et Polonice conscriptus*, Cracoviae 1557.
Marcin Siennik, *Herbarz polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarzy należących*, Cracoviae 1568.
Hieronim Spiczyski, *O ziołach tutecznych i zamorskich i o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użyteczne*, Cracoviae 1542.
Szymon z Łowicza, *Enchiridion medicinae pro tyrunculis huius artis, quam compendiosissime*, Cracoviae 1537.

Opracowania

- A. Bednarski, *Materiały do dziejów medycyny polskiej w XIV i XV stuleciu*, Kraków 1939.
H. Biegeleisen, *Lecznictwo ludu polskiego (z 100 rycinami)*, Kraków 1929.
A. Birkenmajer, *Jakub z Zalesia*, PSB, t. 10, Wrocław–Warszawa 1962, s. 369–370.
A. Brückner, *Przyczynki do dziejów języka polskiego. Rękopis lekarski z XV wieku z glosami polskimi*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny. Seria III” 1919, t. 8, s. 59–70.
A. Brückner, *Z rękopisów petersburskich*, cz. 2: *Średniowieczne słownictwo polskie*, „Prace Filologiczne” 1895, t. 5, z. 1, s. 1–52.
W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003.
J. Flaga, *Ponowne spojrzenie na najnowszą historiografię bernardyńską*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2015, t. 104, s. 413–420.
J.T. Frazik, *Budowniczości i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XV–XVIII wieku na tle dziejów kościoła i jego wyposażenia*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1975, t. 37, z. 4, s. 312–334.
J. Kadlec, *Franciszkanie na ziemiach czeskich w okresie przedhusyckim oraz ich studium generalne*, [w:] K. Kantak, *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1937, s. 267–274.
J. Kamper-Warejko, *Słownictwo botaniczne w polskim tłumaczeniu „Ksiąg o gospodarstwie” (1571) Piotra Krescencjusza na tle epoki*, Toruń 2016.
K. Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 1: *1237–1517*, Kraków 1937.
M. Karnecka, *Słownik Jana Stanki – najbogatszy zabytek przyrodniczy średniowiecza*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1976, t. 10, s. 119–154.

- J. Kłoczowski, *Bracia Mniejsi w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Kraków 1983, s. 13–108.
- J. Kłoczowski, *Kmita Jan (zm. 1450)*, PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa 1967–1968, s. 90.
- J. Kłoczowski, *Michał ze Lwowa (zm. 1494?)*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa 1975, s. 625.
- J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2010.
- J. Krukowski, *Jan Długosz jako wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, t. 23, s. 3–35.
- A. Łosowska, *Jeszcze o Wawrzyńcu Schirmerze i jego sporze z krewnymi o wójtostwo dziedziczne w Lublinie*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 43, s. 60–66.
- A. Łosowska, *Kolekcja Liber legum i jej miejsce w kulturze umysłowej późnośredniowiecznego Przemysła*, Warszawa–Przemysł 2007.
- Mały słownik zaginionej polszczyzny*, red. F. Wysocka, oprac. E. Deptuchowa, Kraków 2003.
- J. Motylewicz, *Spółczesność Przemysła w XIV–XVIII wieku*, t. 1, Przemysł 2020.
- F.M. Pelcl, *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus*, Bd. 2: 1393–1419, Prag–Leipzig 1790.
- J. Rostański, *Jana Welsa zapiska treści lekarskiej zarazem najdawniejszy przyczynek do flory Krakowa*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Akademii Umiejętności. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy” 1886, t. 14, s. 1–43.
- J. Rostański, *Średniowieczna historia naturalna. Systematyczne zestawienie roślin, zwierząt, mineralów oraz wszystkich innego rodzaju leków prostych, używanych w Polsce od XII do XVI w.*, cz. 1–2, Kraków 1900.
- J. Ruda, *Mistrz Jan Černý a jeho herbář z roku 1517*, „Živa. Sbornik vedecky musea Kralovstvi Ceskeho. Odbor prirodovedcky a mathematicky” 1872, t. 9, s. 1–79.
- Schneeberger Antoni (1530–1581)*, [w:] *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1996, s. 774.
- T. Skubalanka, *Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio FF” 2009, t. 27, s. 129–144.
- A. Spólnik, *Nazwy roślin polskich do XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- A. Suhecka, *Badania interdyscyplinarne nad polskimi zielnikami drukowanymi*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2020, t. 17, nr 2, s. 199–224.
- J. Tęgowski, *Rozliczenie dzierzawcy żup solnych drohobyckich z 1425 r. (Przytynek źródłowy do dziejów Skarbu Koronnego za panowania Władysława Jagielly)*, [w:] *Cała historia to dzieje ludzi. Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, red. C. Kukło przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok 2004, s. 25–29.
- J. Truhlář, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum, qui in C.R. Bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*, p. 1–2, Pragae 1905.
- E. Wierzbicka, *Botanika w Polsce w średniowieczu (do końca XV wieku)*, cz. 1, „Wiadomości Botaniczne” 1964, t. 8, z. 1, s. 79–91; cz. 2, „Wiadomości Botaniczne” 1965, t. 9, z. 2, s. 133–147.
- W. Zawitkowska, *Konwent i kościół OO. Franciszkanów konwentualnych w Przemysłu*, „Galicja” 2011, R. 2, nr 1–2, s. 183–192.
- M. Zdanek, *Szymon z Łowicza*, PSB, t. 50/2, Warszawa–Kraków 2015, s. 277–279.
- A. Zemanek, *Historia botaniki i innych nauk*, [w:] *Józef Rostański, botanik i humanista*, red. A. Zemanek, Kraków 2000, s. 181–200.
- A. Zemanek, *Średniowieczne źródła do dziejów botaniki i zioloznawstwa w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki Kapituły Krakowskiej na Wawelu*, [w:] *Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 1993, s. 25–37.

Netografia

J.J. A'Becket, *Albicus Sigismund*, [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Sigismund_Albicus](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Sigismund_Albicus) [dostęp: 10.10.2021].

hasło: *Adolf Patera*, obec-hudlice.cz, <https://www.obec-hudlice.cz/zajimavosti/vyznamni-rodaci-nasi-obce/adolf-patera/> [dostęp: 1.10.2021].

Andreas Nuszman, www.polona.pl/item/catholicon-medicum-andreae-nuszman [dostęp: 3.10.2021].

J. Chachulski, *Józef Elsner (1769–1854)*, www.portalmuzykipolskiej.pl/txwcwegi.html/osoba/4349-josef-elsner [dostęp: 25.10.2021].

hasło: *Pelzel Franz Martin*, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11879020X.html> [dostęp: 25.10.2021].

A. Zemanek, *Jan Stanko (ok. 1430–1480), przyrodnik, lekarz*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/262291/zemanek_jan_stanko_2000.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 1.10.2021].